

Sachse-Kozłowska, Elżbieta

Późnopaleolityczne inwentarze stanowisk Kobierzyna i Borka Fałęckiego jako przykład krzyżówki kulturowej madleńsko-świderskiej

---

Światowit 33, 49-106

1972

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Elżbieta Sachse-Kozłowska
IHKM PAN-Warszawa

PÓZNOPALEOLITYCZNE INWENTARZE STANOWISK KOBIERZYNA I BORKA FAŁĘCKIEGO JAKO PRZYKŁAD KRZYŻÓWKI KULTUROWEJ MADLEŃSKO-ŚWIDERSKIEJ

Już od lat trzydziestych naszego stulecia przedmiotem zainteresowania badaczy polskiego paleolitu stały się atrakcyjne materiały ze stanowisk w Borku Fałęckim i Kobierzynie (teren Krakowa). Pochodzą one z eksploracji powierzchniowych prowadzonych od końca XIX stulecia przez I. Kopernickiego, Z. Glogera, B. Podczaszyńskiego, R. Jamkę, T. Szczygielskiego, K. Beresa, J. Żurowskiego, R. Jakimowicza, H. Brezę, a w szczególności B. Czapkiewicza. Ponadto w latach 1955 - 57 w Kobierzynie, na stanowiskach III i IV S. Kowalski i J. K. Kozłowski przeprowadzili ratownicze prace wykopaliskowe¹.

Do tej pory materiały ze wzmiankowanych stanowisk nie doczekały się osobnego opracowania, choć od lat uważano je za nieco odmienne od klasycznych świderskich materiałów z Mazowsza. W latach międzywojennych Stefan Krukowski wydzielił w oparciu o materiały z Kobierzyna „przemysł kobierzyński”², natomiast w roku 1960 J. K. Kozłowski, publikując część materiałów, wydzielił na ich podstawie „grupę podgóorską” cyklu mazowszańskigo³. Wreszcie w tym samym czasie R. Schild, w swej nie publikowanej

¹ Z. Gloger, *Osady z czasów użytku krzemienia pod Sieniawą, Szczakową i Borkiem Fałęckim*, „Wiadomości Archeologiczne” t. 3, 1876, s. 120 - 124; B. Czapkiewicz, *Materiały archeologiczne z Galicji Zachodniej*, „Materiały Antropologiczno-Archeologiczne i Etnograficzne” t. 11, 1910, s. 45, 56; tenże, *Sprawozdanie z poszukiwań archeologicznych w Zachodniej Małopolsce*, „Wiadomości Archeologiczne” t. 8, 1923, s. 102 - 103; tenże, *Sprawozdanie z poszukiwań archeologicznych za lata 1924 - 25*, „Wiadomości Archeologiczne” t. 10, 1929 s. 294 - 301; tenże, *Ślady przemysłu świderskiego na wydmach okolic Krakowa*, „Wiadomości Archeologiczne” t. 14, 1936, s. 32 - 39; J. K. Kozłowski, *Kobierzyn* [W:] *Guide-Book of Excurtion from the Baltic to the Tatras*, VI Kongres INQUA, Łódź 1961, s. 47 - 48.

² Metryki pisane ręką tego badacza w Muzeum Archeologicznym w Krakowie.

³ J. K. Kozłowski, *Epipaleolit i mezolit stanowisk otwartych*, „Prace Archeologiczne” t. 1, 1960, s. 67 - 97.

pracy doktorskiej wyróżnił również „przemysł kobierzyński”, dopuszczając, że może być on krzyżówką elementów mazowszańskich z „niemazowszańskimi”⁴. Potem jednak wszystkie wymienione koncepcje poszły w zapomnienie.

Ostatnio w literaturze pojawiły się ponownie rozważania na temat możliwości istnienia krzyżówek kulturowych świderskich z elementami kultur ościennych. Można tu zacytować prace R. Schilda, M. Kobusiewicza i B. Gintera⁵. Wymienieni autorzy sądzą, że w granicznej strefie kultury świderskiej istniały zespoły zawierające, obok przeważających elementów świderskich, elementy ahrensburkskie, madleńskie lub grięńskie.

W świetle tych koncepcji ponownie odżywa problem tzw. „przemysłu kobierzyńskiego”, który może ewentualnie być także przykładem podobnej krzyżówki.

Praca niniejsza prezentuje wszystkie dostępne mi paleolityczne materiały z Borka Fałęckiego i Kobierzyna (mezolit wyłączono), a jej celem jest pełniejsza analiza ich homogeniczności oraz odpowiedź na pytanie, czy reprezentują one rzeczywiście krzyżówkę kulturową.

W pracy pominięto opis stanowisk, który Czytelnik znajdzie w publikacjach B. Czapkiewicza i J. K. Kozłowskiego.

Z uwagi na brak dokładnych danych dotyczących lokalizacji miejsc, z których pochodzą zbiory poszczególnych badaczy, jak też ze względu na fakt przesunięcia granicy między obu miejscowościami (por. metryki pisane ręką S. Krukowskiego w Muzeum Archeologicznym w Krakowie) zmuszona jestem opisywać każdy zbiór osobno. Materiały zebrane przez B. Czapkiewicza posiadają dokładniejszą lokalizację oraz podział na poszczególne stanowiska. Podział ten uwzględniłam przy opisie materiałów.

Prezentowany materiał jest nie tylko niejednolity pod względem kulturowym, ale także częściowo przemieszany już po eksploracji. Świadczą o tym różnice występujące między Księgą Inwentarza Głównego Muzeum Archeologicznego w Krakowie, publikacją B. Czapkiewicza i metrykami. W wypadku niezgodności danych w powyższych miejscach, opieram się przede wszystkim na informacjach z publikacji głównego eksploratora, w drugiej kolejności na Księdze Inwentarza, a dopiero w ostateczności na metrykach. W zbiorach krakowskich brak niektórych zabytków z badań Czapkiewicza, znam je tylko z publikacji. Fakt ten zaznaczam w opisie skrótem B. Cz. Na podstawie porównania ilustracji Czapkiewicza z zachowanymi artefaktami stwierdzono niezgodności w zmniejszaniu poszczególnych rysunków, co każe z dużą

⁴ R. Schild, *Chronologia cyklu mazowszańskiego i przemysłów pokrewnych* (praca doktorska w maszynopisie — IHKM PAN Warszawa).

⁵ R. Schild, *Chronologia...*, M. Kobusiewicz, *Paleolit schyłkowy w środkowozachodniej Wielkopolsce*, „Światowit” t. 31, 1970, s. 47 - 54; B. Ginter, *Przyczynki do znajomości zachodniej strefy przemieszania przemysłowego cyklu mazowszańskiego*, „Prace Archeologiczne” t. 8, 1966, passim.

dożą ostrożności odnosić się do zaproponowanych rekonstrukcji wielkości zabytków znanych mi jedynie z publikacji.

Przy opisie stosuję następujące skrótory dotyczące miejsca przechowywania zabytków:

MA K-ów — Muzeum Archeologiczne w Krakowie,

PMA — Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie,

IHKM PAN — Zakład Paleolitu IHKM PAN w Warszawie.

MATERIAŁY

Borek Fałęcki — zbiór Z. Glogera (MA K-ów nr inw. 2932).

1. Nasada bardzo małego, wąskiego liściaka dwukątowego; retusz strony spodniej ubogi. Okaz zgrzany (tabl. I, ryc. 1).
2. Nasada małego, wąskiego liściaka dwukątowego; retusz strony spodniej zapewne obfity. Okaz zgrzany, surowiec czekoladowy (tabl. I, ryc. 2).
3. Fragment liściaka trzypieniowego (wierzchołek z utraconym końcem). Okaz posiada prosty, stromy, skośny półtylec. Zgrzany (tabl. I, ryc. 3).

Borek Fałęcki — zbiór I. Kopernickiego (MA K-ów nr inw. 922).

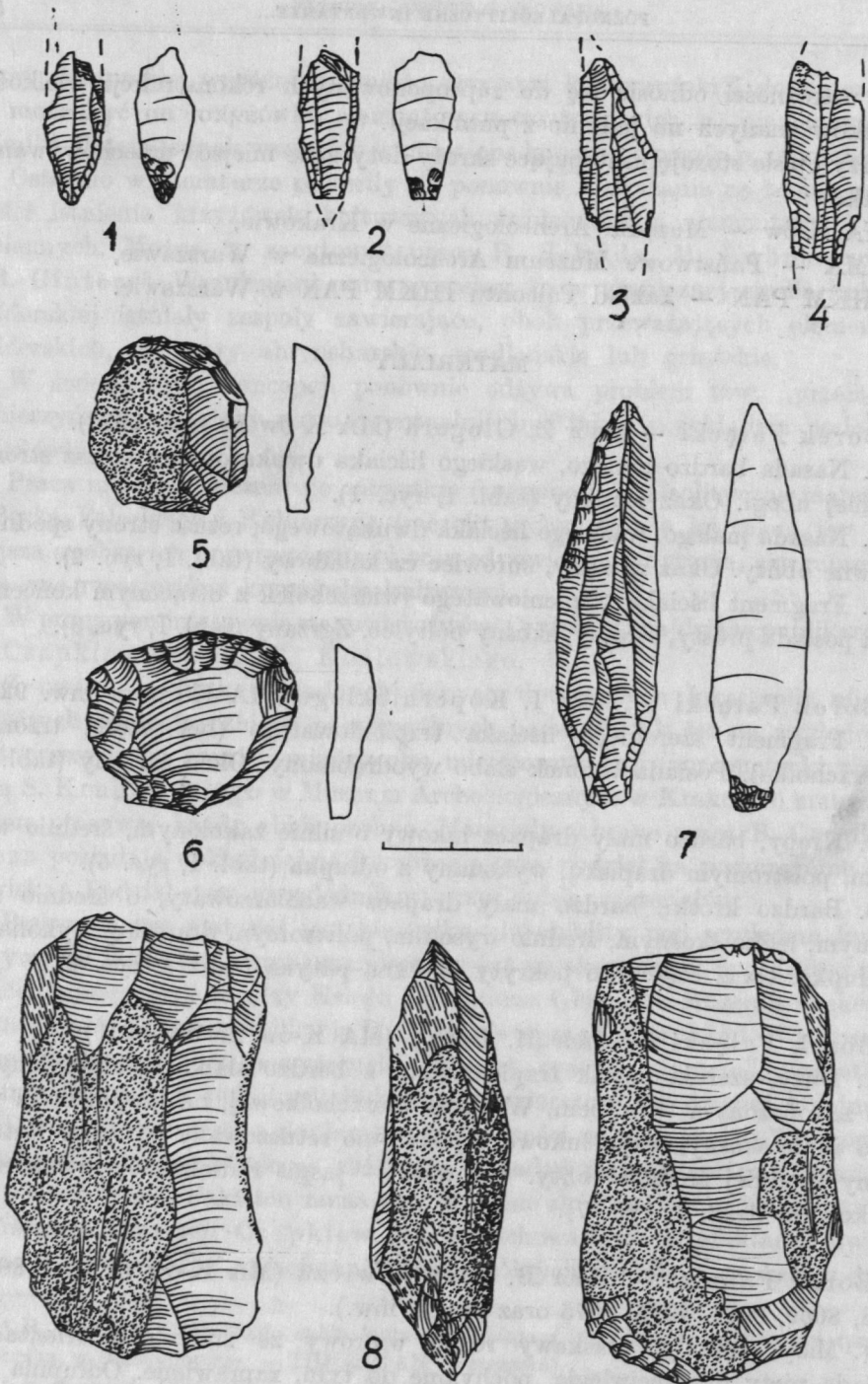
1. Fragment szerokiego liściaka trzypieniowego (bez części trzonka i wierzchołka). Posiada trzonek słabo wyodrębniony. Okaz zgrzany (tabl. I, ryc. 4).
2. Krępy, bardzo mały drapacz łukowy o silnie zakolonym, średnio wysokim, półstromym drapisku, wykonany z odlupka (tabl. I, ryc. 5).
3. Bardzo krótki, bardzo mały drapacz wachlarzowaty, o średnio zakolonym, lekko skośnym, średnio wysokim, półstromym drapisku, wykonany z odlupka. Okaz częściowo pokryty mleczną patyną (tabl. I, ryc. 6).

Borek Fałęcki — zbiór H. Brezy (MA K-ów nr inw. 919).

1. Duży, szeroki liściak trzypieniowaty z bardzo słabo wyodrębnionym, tępo zakończonym trzonkiem. W partii wierzchołkowej, na lewym boku posiada silnie skośny, lekko łukowaty półstromo retuszowany półtylec. Retusz strony spodniej średnio obfity. Surowiec — jaspis radiolariowy o odcieniu oliwkowym (tabl. I, ryc. 7).

Borek Fałęcki — zbiór B. Czapkiewicza (MA K-ów nr inw. 8061, 8068, 8069, 8072, 8073, 8075 oraz bez nr inw.).

1. Mały, smukły, płaskawy rdzeń wiórowy ze zmienioną orientacją. Posiada pięty naprzeciwgle, pochylone do tyłu, zaprawiane. Odlupnia zaczątkowa, częściowo pokryta korą, lekko wypukła, pięcisko górne słabo prawcowane. Tył okazu jest płaski, częściowo zaprawiany, częściowo pokryty korą. Surowiec czekoladowy (tabl. I, ryc. 8).

Tablica I

1-3 — Borek Fałęcki, zbiór Glogera; 4-6 — Borek Fałęcki, zbiór Kopernickiego;
 7 — Borek Fałęcki, zbiór Brezy; 8 — Borek Fałęcki, zbiór Czapkiewiczza

2. Bardzo mały, smukły, dwupiętowy rdzeń wiórowy, szczątkowy. Posiada pięty naprzeciwległe, pochylone ku tyłowi, całkowicie zaprawiane. Odlupnia wypukła, pięcisko górne słabo prawcowane, boki okazu posiadają ślady zaprawy. Tył płaski, także zaprawiany. Okaz spatynowany, wykonany z surowca czekoladowego (tabl. II, ryc. 1).

3. Mały, krępy dwupiętowy rdzeń wiórowy. Posiada pięty zapewne pochylone ku tyłowi. Okaz znany jedynie z publikacji B. Czapkiewicza (tabl. II, ryc. 2).

4. Bardzo mały, smukły dwupiętowy rdzeń wiórowy, szczątkowy. Posiada pięty silnie pochylone ku tyłowi, nie zaprawiane, lekko skrzyżowane. Odlupnia okazu prawie płaska, oba pięciska prawcowane. Tył rdzenia dziki, ze śladami zaprawy, częściowo pokryty korą (tabl. II, ryc. 3).

5. Bardzo mały, krępy dwupiętowy rdzeń wiórowy, szczątkowy (pięta dolna już nie istnieje). Pięta górna jest lekko pochylona ku tyłowi, całkowicie zaprawiana, pięcisko prawcowane. Dolna pięta, obecnie krawędziowa, dawniej zapewne w typie górnej. Odlupnia okazu płaska, podgięta (po odbiciu „dwupiętnika”). Tył okazu płaski, całkowicie zaprawiany, nieco uszkodzony termicznie (tabl. II, ryc. 4).

6. Bardzo mały, krępy, dwupiętowy rdzeń wiórowy. Okaz posiada pięty pochylone ku tyłowi, lekko zaprawiane. Odlupnia płaska. Pięciska prawcowane, górne silniej. Tył okazu lekko wypukły, pokryty korą (tabl. II, ryc. 5).

7. Bardzo duży, szeroki liściak dwukątowy z ułamanym wierzchołkiem. Posiada na stronie spodniej dość obfity retusz, wykonany od jednego boku. Surowiec — radiolaryt o odcieniu wątrobianym. Okaz przepalony (tabl. III, ryc. 1).

8. Bardzo duży, szeroki liściak dwukątowy. Posiada bardzo obfity retusz strony spodniej, wykonany od obu boków. Wykonany z surowca czekoladowego. Okaz jest przepalony i złamany w trzech miejscach (tabl. III, ryc. 2).

9. Nasada dużego, szerokiego liściaka dwukąowego. Okaz posiada obfity retusz strony spodniej, wykonany jest z radiolarytu barwy wątrobianej (tabl. III, ryc. 3).

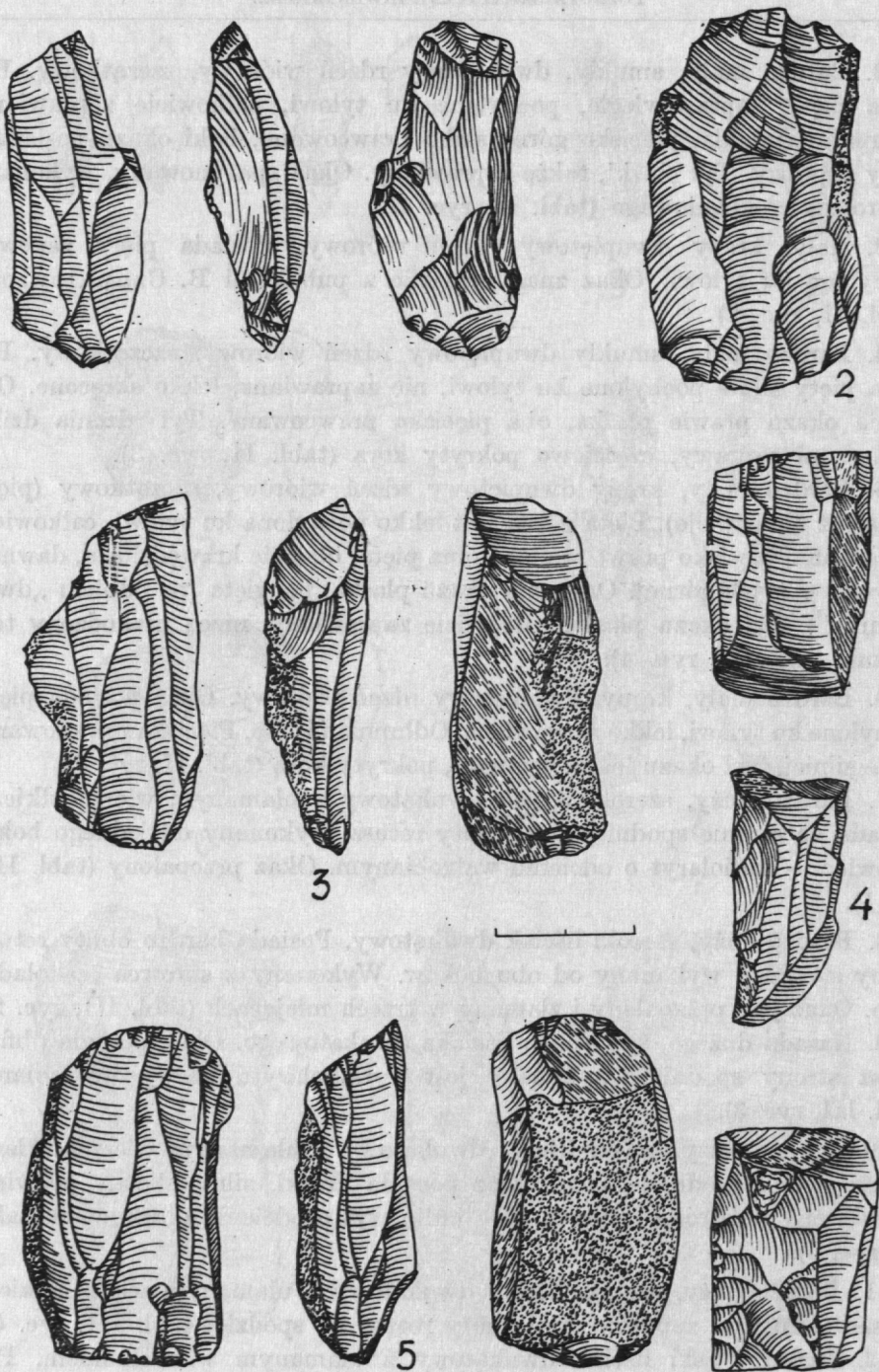
10. Bardzo duży, wąski liściak dwukątowy z ułamanym wierzchołkiem. Retusz strony spodniej ubogi. Okaz posiada krótki, silnie skośny półtylec, retuszowany półstromo. Surowiec — radiolaryt o odcieniu oliwkowym (tabl. III, ryc. 4).

11. Bardzo duży, szeroki liściak dwukątowy z ułamanym wierzchołkiem i nasadą. Posiada zapewne dość obfity retusz na spodzie (tabl. III, ryc. 5).

12. Średni, wąski liściak dwukątowy z ułamanym wierzchołkiem. Posiada obfity retusz strony spodniej wykonany od obu boków (tabl. III, ryc. 6).

13. Średni, wąski liściak dwukątowy z ułamanym wierzchołkiem. Okaz posiada dość obfity retusz strony spodniej (tabl. III, ryc. 7).

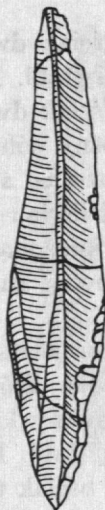
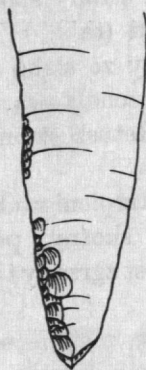

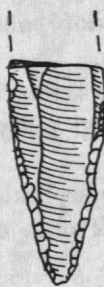
Tablica II
Borek Fałęcki, zbiór Czapkiewicza

1

2

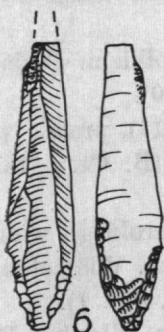
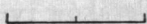
3

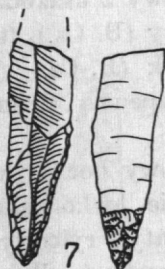
4

5

6

7

8

Tablica III
Borek Fałęcki, zbiór Czapkiewicza

14. Mały, wąski liściak dwukątowy z ułamanym wierzchołkiem. Retusz strony spodniej ubogi (tabl. III, ryc. 8).

15. Mały, wąski liściak dwukątowy. Okaz posiada krótki, stromy, lekko łukowaty, średnio skośny półtylec. Retusz strony spodniej ubogi, wykonany od jednego boku. Surowiec świciechowski (tabl. IV, ryc. 1).

16. Średni, szeroki liściak trzpieniowaty ze słabo wyodrębnionym trzonkiem i minimalnie uszkodzoną częścią wierzchołkową. Okaz posiada w części wierzchołkowej pazurowate zakończenie. Retusz strony spodniej dość obfity (tabl. IV, ryc. 2).

17. Bardzo duży, bardzo szeroki liściak trzpieniowaty ze słabo wyodrębnionym trzonkiem. Posiada krótki, średnio skośny, półstromy półtylec. Na stronie spodniej retuszowany dość obficie. Jest zgrzany i uszkodzony termicznie. Surowiec czekoladowy (tabl. IV, ryc. 3).

18. Średni, szeroki liściak trzpieniowaty, z silnie wyodrębnionym, tępyim trzonkiem i ułamanym wierzchołkiem. Okaz zapewne nie posiadał retuszu na stronie spodniej (B. Cz.), (tabl. IV, ryc. 4).

19. Fragment szerokiego liściaka trzpieniowatego z silnie wyodrębnionym, ostro zakończonym trzonkiem. Retusz strony spodniej dość obfity. Okaz spatynowany i uszkodzony termicznie (tabl. IV, ryc. 5).

20. Mały, szeroki liściak trzpieniowaty z silnie wyodrębnionym trzonkiem, ułamanym na końcu. Posiada silnie skośny, stromy, prosty, długi półtylec. Brak retuszu na stronie spodniej (tabl. IV, ryc. 6).

21. Krępy, mały liściak w typie Lyngby, wykonany z bardzo szerokiego, masywnego wióra (?). Posiada wyodrębniony, masywny trzonek oraz dość krótki, falisty lekko skośny półtylec (B. Cz.), (tabl. IV, ryc. 7).

22. Bardzo smukły, szeroki tyliczak łukowy, asymetryczny. Okaz posiada stromy, wysoki tylec, załamany w rodzaj półtylca (tabl. IV, ryc. 8).

23. Bardzo smukły, mały tyliczak, lekko łukowaty, asymetryczny. Posiada tylec wysoki, stromy, jest zbliżony do tyliczaków typu Stawinoga (tabl. IV, ryc. 9).

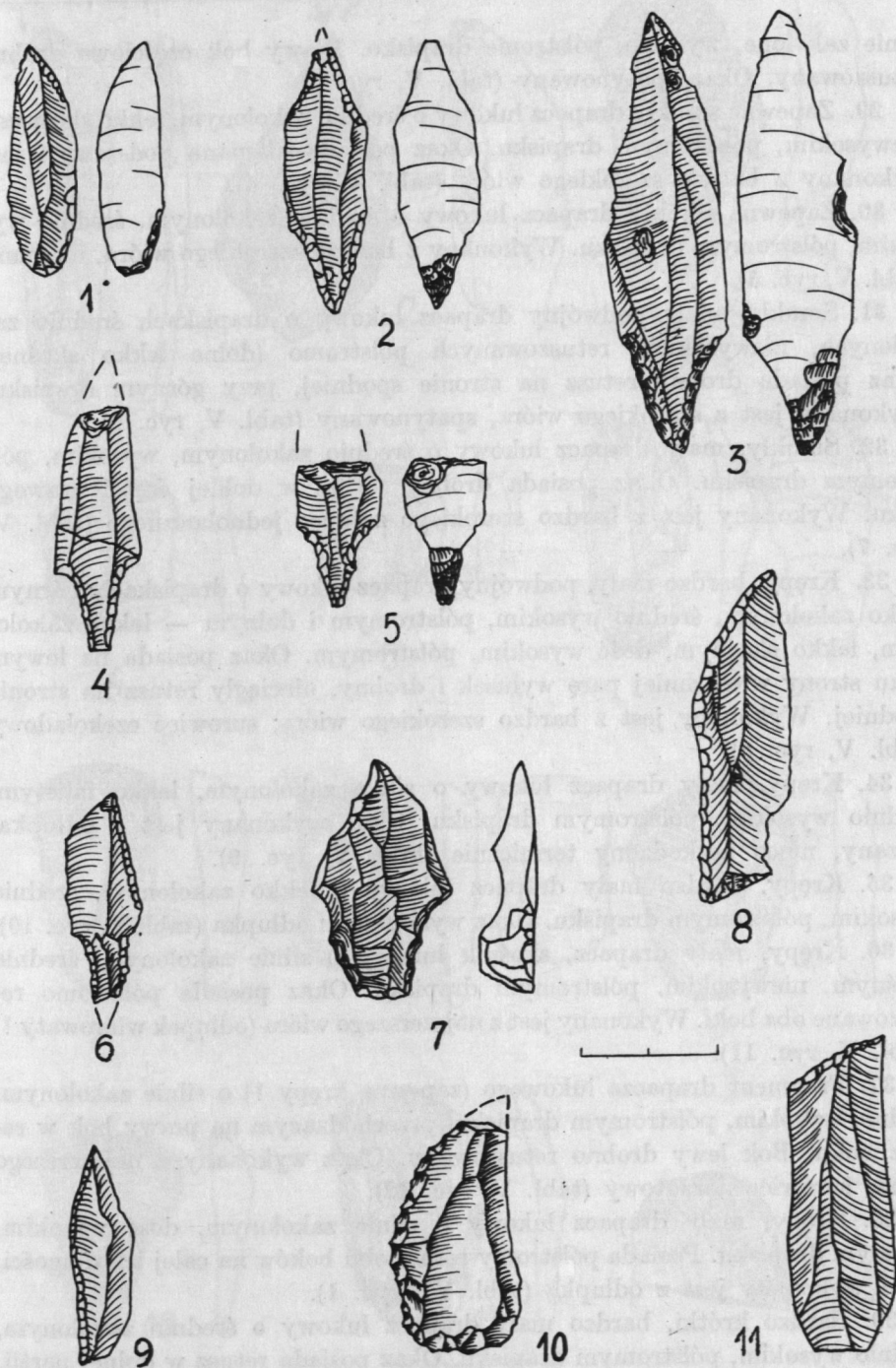
24. Krępy, mały tyliczak łukowy z uszkodzonym wierzchołkiem. Posiada tylec wysoki, stromy, lekko falisty (B. Cz.), (tabl. IV, ryc. 10).

25. Smukły, szeroki półtyliczak (B. Cz.), (tabl. IV, ryc. 11), prawie poprzeczny, o wyprostowanym, zapewne stromym półtylcu (B. Cz.), (tabl. IV, ryc. 11).

26. Smukły, duży rylec węglowy boczny wykonany z szerokiego wióra. Posiada średnio skośne, niewysokie, lekko zakolone łuskowisko. Wierzchołek wąski, średnioszerokokątowy, negatyw rylcowy długi (tabl. V, ryc. 1).

27. Krępy, średni rylec klinowaty środkowy wykonany z odłupka. Posiada przygotowane boki przed odbiciem rylczaków. Okaz średnioszerokokątowy i wąskowierzchołkowy, negatywy rylcowe długie (tabl. V, ryc. 2).

28. Smukły drapacz łukowy wykonany z najszerszego wióra. Posiada

Tablica IV
Borek Fałęcki, zbiór Czapkiewicza

silnie zakolone, wysokie, półstrome drapisko. Prawy bok częściowo drobno retuszowany. Okaz spatynowany (tabl. V, ryc. 3).

29. Zapewne smukły drapacz łukowy o średnio zakolonym, lekko skośnym, niewysokim, półstromym drapisku. Okaz posiada ułamaną podstawę i jest wykonany z bardzo szerokiego wióra (tabl. V, ryc. 4).

30. Zapewne smukły drapacz łukowy o średnio zakolonym, średnio wysokim, półstromym drapisku. Wykonany z bardzo szerokiego wióra, ułamany (tabl. V, ryc. 5).

31. Smukły, mały podwójny drapacz łukowy o drapiskach średnio zakolonych, niewysokich, retuszowanych półstrome (dolne lekko skośne). Okaz posiada drobny retusz na stronie spodniej, przy górnym drapisku. Wykonany jest z szerokiego wióra, spatynowany (tabl. V, ryc. 6).

32. Smukły, mały drapacz łukowy o średnio zakolonym, wysokim, półstromym drapisku. Okaz posiada drobny retusz w dolnej części prawego boku. Wykonany jest z bardzo szerokiego zatepca jednobocznego (tabl. V, ryc. 7).

33. Krępy, bardzo mały, podwójny drapacz łukowy o drapiskach: górnym lekko zakolonym, średnio wysokim, półstromym i dolnym — lekko zakolonym, lekko skośnym, dość wysokim, półstromym. Okaz posiada na lewym boku strony wierzchniej parę wylusek i drobny, nieciągly retusz na stronie spodniej. Wykonany jest z bardzo szerokiego wióra; surowiec czekoladowy (tabl. V, ryc. 8).

34. Krępy, mały drapacz łukowy o silnie zakolonym, lekko falistym, średnio wysokim, półstromym drapisku. Okaz wykonany jest z odłupka, zgrzany, nieco uszkodzony termicznie (tabl. V, ryc. 9).

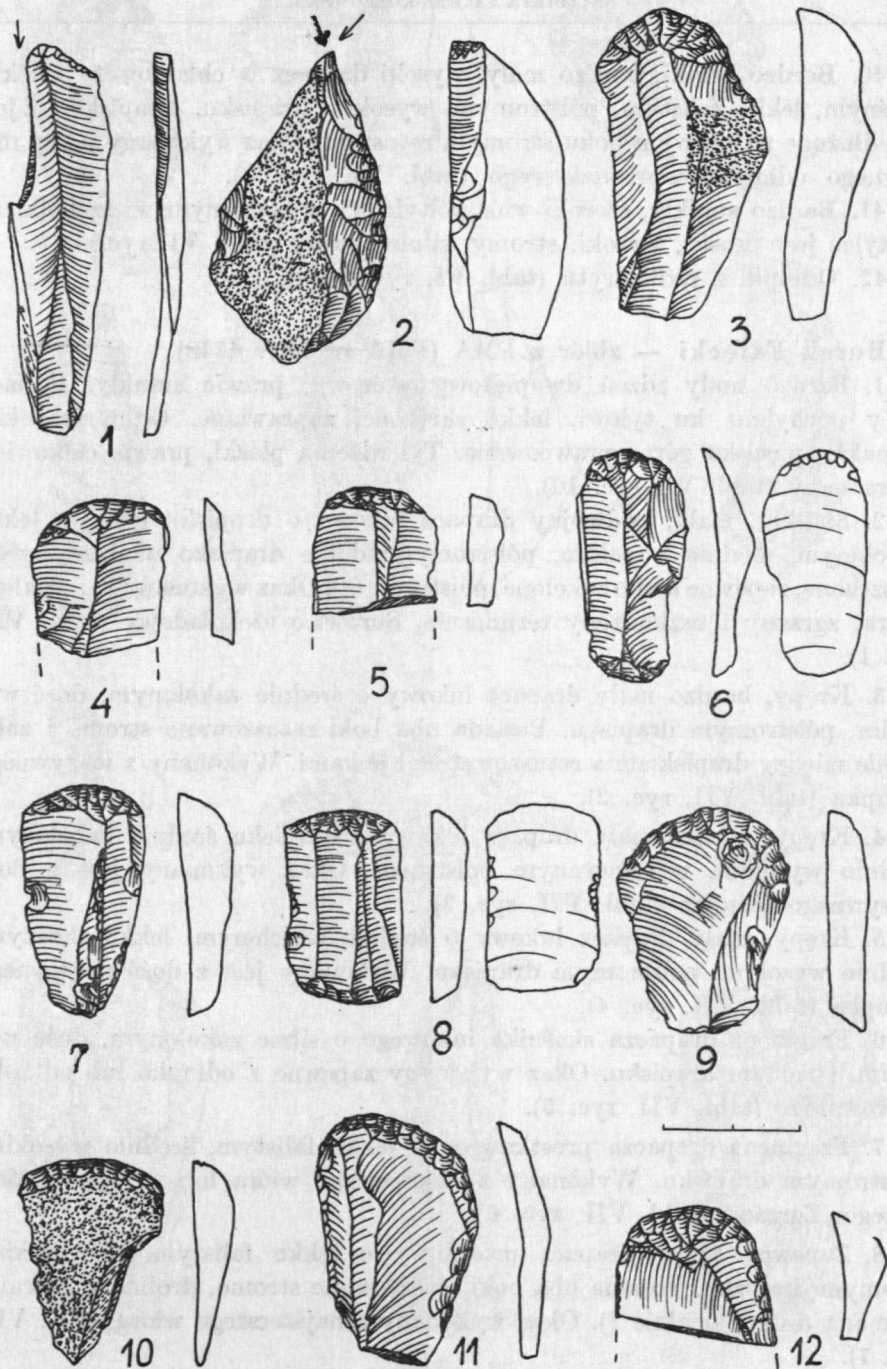
35. Krępy, bardzo mały drapacz łukowy o lekko zakolonym, średnio wysokim, półstromym drapisku. Okaz wykonany z odłupka (tabl. V, ryc. 10).

36. Krępy, mały drapacz, skośnik łukowy o silnie zakolonym, średnio skośnym, niewysokim, półstromym drapisku. Okaz posiada półstrome retuszowane oba boki. Wykonany jest z najszerszego wióra (odłupek wiórowaty ?) (tabl. V, ryc. 11).

37. Fragment drapacza łukowego (zapewne krępy ?) o silnie zakolonym, średnio wysokim, półstromym drapisku, przechodzącym na prawy bok w retusz boku. Bok lewy drobno retuszowany. Okaz wykonany z najszerszego wióra; surowiec narzutowy (tabl. V, ryc. 12).

38. Krępy, mały drapacz łukowy o silnie zakolonym, dość wysokim, stromym drapisku. Posiada półstromy retusz obu boków na całej ich długości. Okaz wykonany jest z odłupka (tabl. VI, ryc. 1).

39. Bardzo krótki, bardzo mały drapacz łukowy o średnio zakolonym, średnio wysokim, półstromym drapisku. Okaz posiada retusz w dolnej partii. Wykonany jest z masywnego odłupka zaprawiakowego (tabl. VI, ryc. 2).

Tablica V
Borek Fałęcki, zbiór Czapkiewiczza

40. Bardzo krótki, bardzo mały, wysoki drapacz wachlarzowaty o lekko skośnym, lekko falistym, półstromym, wysokim drapisku. Drapisko to jest przedłużone na prawym boku stromym retuszem. Okaz wykonany jest z masywnego odłupka zaprawiakowego (tabl. VI, ryc. 3).

41. Bardzo smukły, szeroki wiór półtylcowy z ułamanym wierzchołkiem. Półtylec jest prosty, wysoki, stromy, silnie skośny (tabl. VI, ryc. 4).

42. Odłupki z radiolarytu (tabl. VI, ryc. 5—9).

Borek Fałęcki — zbiór z PMA (PMA nr inw. 4848).

1. Bardzo mały rdzeń dwupiętowy wiórowy, prawie smukły. Posiada pięty pochylone ku tyłowi, lekko skręcone, zaprawiane. Odłupnia lekko wypukła, pięcisko górne prawcowane. Tył rdzenia płaski, prawie całkowicie zaprawiany (tabl. VI, ryc. 10).

2. Smukły, mały, podwójny drapacz łukowy o drapisku górnym lekko zakolonym, średnio wysokim, półstromym; dolne drapisko w dużej części zniszczone, zapewne lekko zakolone, półstromie (?). Okaz wykonany z szerokiego wióra, zgrzany i uszkodzony termicznie. Surowiec czekoladowy (tabl. VII, ryc. 1).

3. Krępy, bardzo mały drapacz łukowy o średnio zakolonym, dość wysokim, półstromym drapisku. Posiada oba boki retuszowane stromo i załamanie między drapiskiem a retuszowanymi bokami. Wykonany z masywnego odłupka (tabl. VII, ryc. 2).

4. Krępy, bardzo mały drapacz łukowy o drapisku średnio zakolonym, średnio wysokim, retuszowanym półstromo. Okaz wykonany jest z dość masywnego odłupka (tabl. VII, ryc. 3).

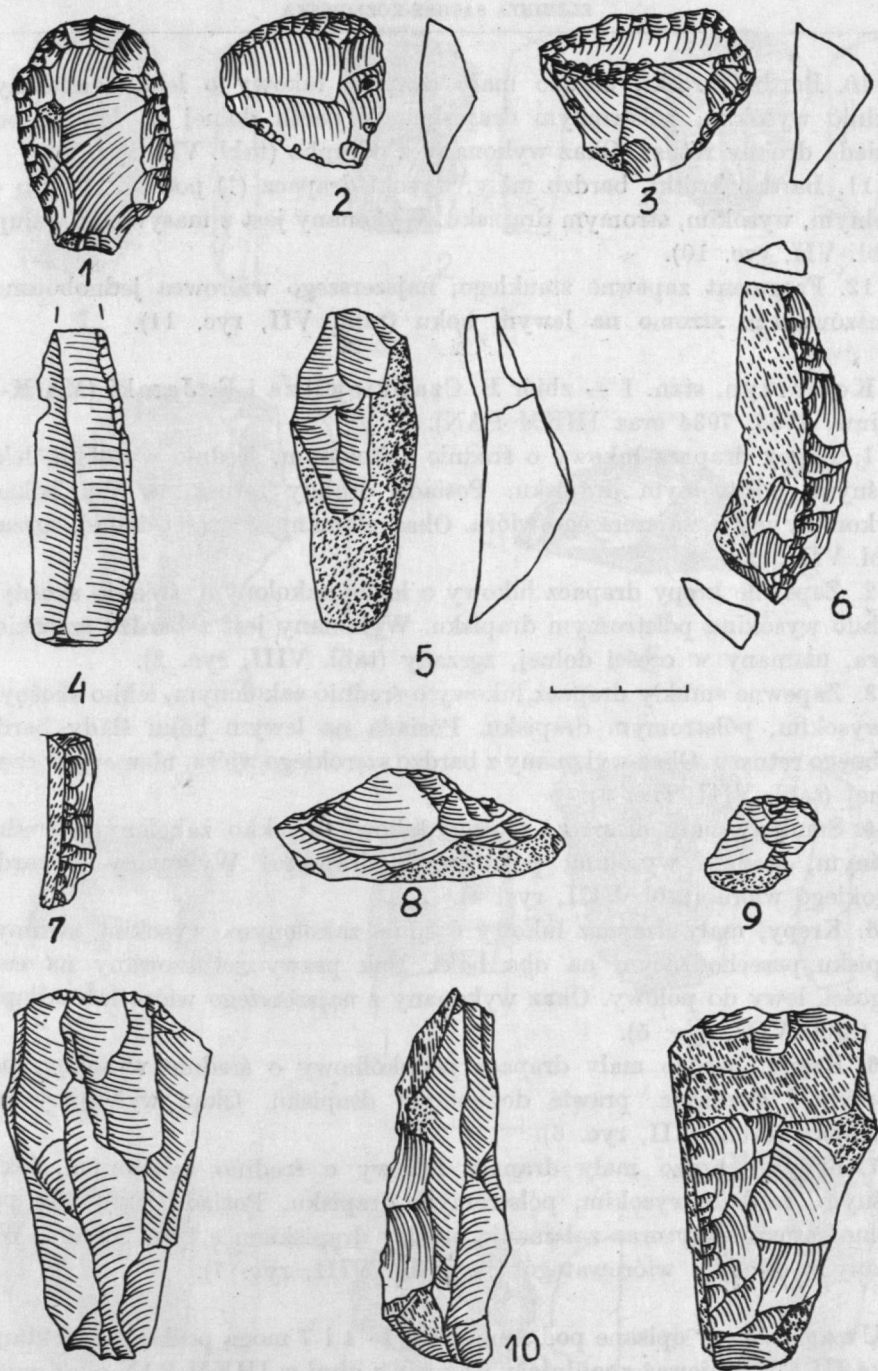
5. Krępy, mały drapacz łukowy o średnio zakolonym, lekko skośnym, średnio wysokim, półstromym drapisku. Wykonany jest z dość masywnego odłupka (tabl. VII, ryc. 4).

6. Fragment drapacza skośnika łukowego o silnie zakolonym, dość wysokim, stromym drapisku. Okaz wykonany zapewne z odłupka lub odłupka wiórowatego (tabl. VII, ryc. 5).

7. Fragment drapacza prostkowego o lekko falistym, średnio wysokim, półstromym drapisku. Wykonany z najszerszego wióra lub odłupka wiórowatego. Zgrzany (tabl. VII, ryc. 6).

8. Zapewne krępy drapacz prostkowy o lekko falistym, niewysokim, stromym drapisku. Posiada oba boki retuszowane stromo, drobno. Podstawa ułamana (intencjonalnie ?). Okaz wykonany z najszerszego wióra (tabl. VII, ryc. 7).

9. Krępy, mały drapacz skośnik łukowy o silnie zakolonym, średnio skośnym, średnio wysokim, półstromym drapisku. Okaz wykonany z dość masywnego odłupka (tabl. VII, ryc. 8).

Tablica VI

1 - 9 — Borek Fałęcki, zbiór Czapkiewicza (5 - 9 — radiolaryty) 10 — Borek Fałęcki, zbiór w PMA

10. Bardzo krótki, bardzo mały drapacz łukowy o lekko zakolonym, średnio wysokim, półstromym drapisku. W partii dolnej na lewym boku posiada drobny retusz. Okaz wykonany z odłupka (tabl. VII, ryc. 9).

11. Bardzo krótki, bardzo mały, wysoki drapacz (?) podokółkowy o dookolnym, wysokim, stromym drapisku. Wykonany jest z masywnego odłupka (tabl. VII, ryc. 10).

12. Fragment zapewne smukłego, najszerszego wiórowca jednobocznego retuszowanego stromo na lewym boku (tabl. VII, ryc. 11).

Kobierzyn, stan. I — zbiór B. Czapkiewicza i R. Jamki (MA K-ów nr inw. 7735, 7934 oraz IHKM PAN).

1. Krępy drapacz łukowy o średnio zakolonym, średnio wysokim, lekko skośnym, półstromym drapisku. Posiada drobny retusz na obu bokach. Wykonany jest z najszerszego wióra. Okaz ułamany w części dolnej, zgrzany (tabl. VIII, ryc. 1).

2. Zapewne krępy drapacz łukowy o lekko zakolonym, średnio skośnym, średnio wysokim, półstromym drapisku. Wykonany jest z bardzo szerokiego wióra, ułamany w części dolnej, zgrzany (tabl. VIII, ryc. 2).

3. Zapewne smukły drapacz łukowy o średnio zakolonym, lekko skośnym, niewysokim, półstromym drapisku. Posiada na lewym boku ślady bardzo drobnego retuszu. Okaz wykonany z bardzo szerokiego wióra, ułamany w części dolnej (tabl. VIII, ryc. 3).

4. Smukły, mały drapacz, skośnik łukowy o lekko zakolonym, średnio skośnym, średnio wysokim, półstromym drapisku. Wykonany z bardzo szerokiego wióra (tabl. VIII, ryc. 4).

5. Krępy, mały drapacz łukowy o silnie zakolonym, wysokim, stromym drapisku, przechodzącym na oba boki. Bok prawy retuszowany na całej długości, lewy do połowy. Okaz wykonany z najszerszego wióra lub odłupka (?), (tabl. VIII, ryc. 5).

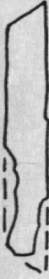
6. Krępy, bardzo mały drapacz podokółkowy o średnio wysokim, półstromym i stromym, prawie dookolnym drapisku. Okaz wykonany jest z odłupka (tabl. VIII, ryc. 6).

7. Krępy, bardzo mały drapacz łukowy o średnio zakolonym, lekko skośnym, średnio wysokim, półstromym drapisku. Posiada lewy bok półstromo retuszowany oraz załamanie między drapiskiem a tym bokiem. Wykonany z odłupka wiórowatego (?), (tabl. VIII, ryc. 7).

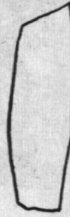
Uwaga: okazy opisane pod numerami 1 - 4 i 7 mogą pochodzić ze stanowiska III (?), ponieważ znajdujący się wraz z nimi w IHKM PAN okaz opisany tuszem jako pochodzący ze stanowiska I, w publikacji B. Czapkiewicza figuruje jako pochodzący ze stanowiska III.

1

2

3

4

5

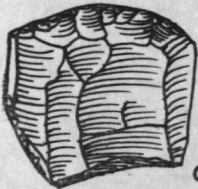
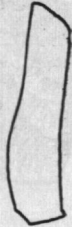
6

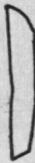
7

8

9

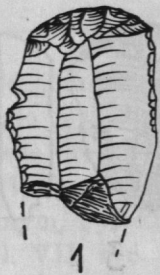

10

11

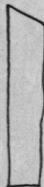
Tablica VII
Borek Fałęcki, zbiór w PMA

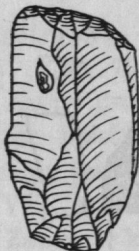
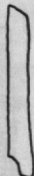
1

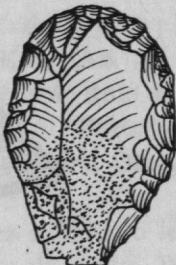
2

3

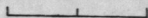
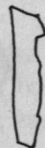
4

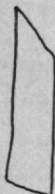
5

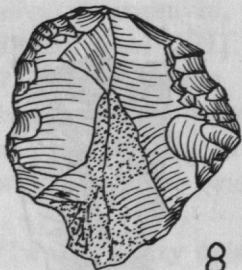
6

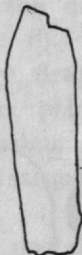
7

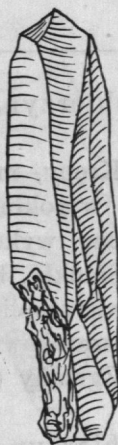
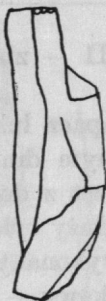
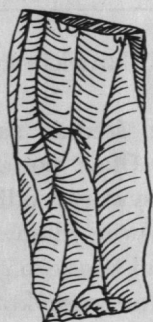
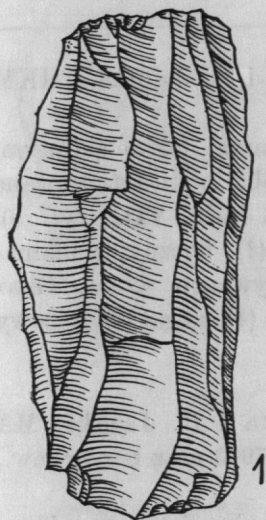
9

8

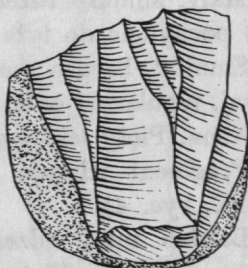

Tablica VIII
1 - 7 - Kobierzyn I; 8 - 9 - Kobierzyn II

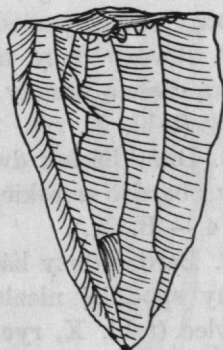
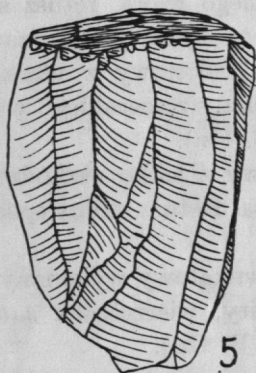
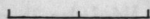

2

3

4

5

Tablica IX
Kobierzyn III

Kobierzyn, stan. II — zbiór B. Czapkiewicza i R. Jamki (IHKM PAN).

1. Krępy, mały drapacz łukowy o średnio zakolonym, lekko skośnym, bardzo wysokim, stromym drapisku. Okaz posiada oba boki retuszowane półstromo, wykonany jest z dość masywnego odłupka (tabl. VIII, ryc. 8).

2. Smukły, bardzo duży rylec zapewne klinowaty (?), boczny, z ułamanym wierzchołkiem, wykonany z najszerszego, masywnego wióra. Okaz średnioszerokowierzchołkowy — zapewne wąskokątowy (?), negatyw rylcowy długi. Zgrzany (tabl. VIII, ryc. 9).

Kobierzyn, stan. III — zbiór B. Czapkiewicza i R. Jamki (MA K-ów nr inw. 5919, 7942, 7947, 7948, 7959, 7960, 7978, 7983 oraz bez nr inw., także IHKM PAN).

1. Mały, smukły rdzeń dwupiętowy wiórowy. Posiada pięty prawdopodobnie pochylone do tyłu, pięciska prawcowane (B. Cz.), (tabl. IX, ryc. 1).

2. Smukły, bardzo mały dwupiętnik rdzenia wiórowego. Posiada resztki wspólnej, regularnej odłupni. Pięciska prawcowane, górna pięta dzika, dolna zaprawiana. Pięty lekko zbieżne (tabl. IX, ryc. 2).

3. Fragment rdzenia jednopiętowego wiórowego bez pięty i odłupni (tabl. IX, ryc. 4).

4. Bardzo mały rdzeń jednopiętowy wiórowy podstożkowy. Posiada dookólną odłupnię. Pięta uformowana jednym odbiciem, pięcisko prawcowane. Na boku ślady zaprawy. Dolna część okazu lekko uszkodzona termicznie (tabl. IX, ryc. 5).

5. Nasada dużego liściaka dwukątowego wykonanego z najszerszego wióra, retusz strony spodniej niezbyt obfity (tabl. X, ryc. 1).

6. Bardzo duży liściak dwukątowy z ułamanym wierzchołkiem, wykonany z bardzo szerokiego, masywnego wióra, retusz strony spodniej dość obfity, zwrotny. Okaz posiada zębaty tylec, jest zgrzany (tabl. X, ryc. 2).

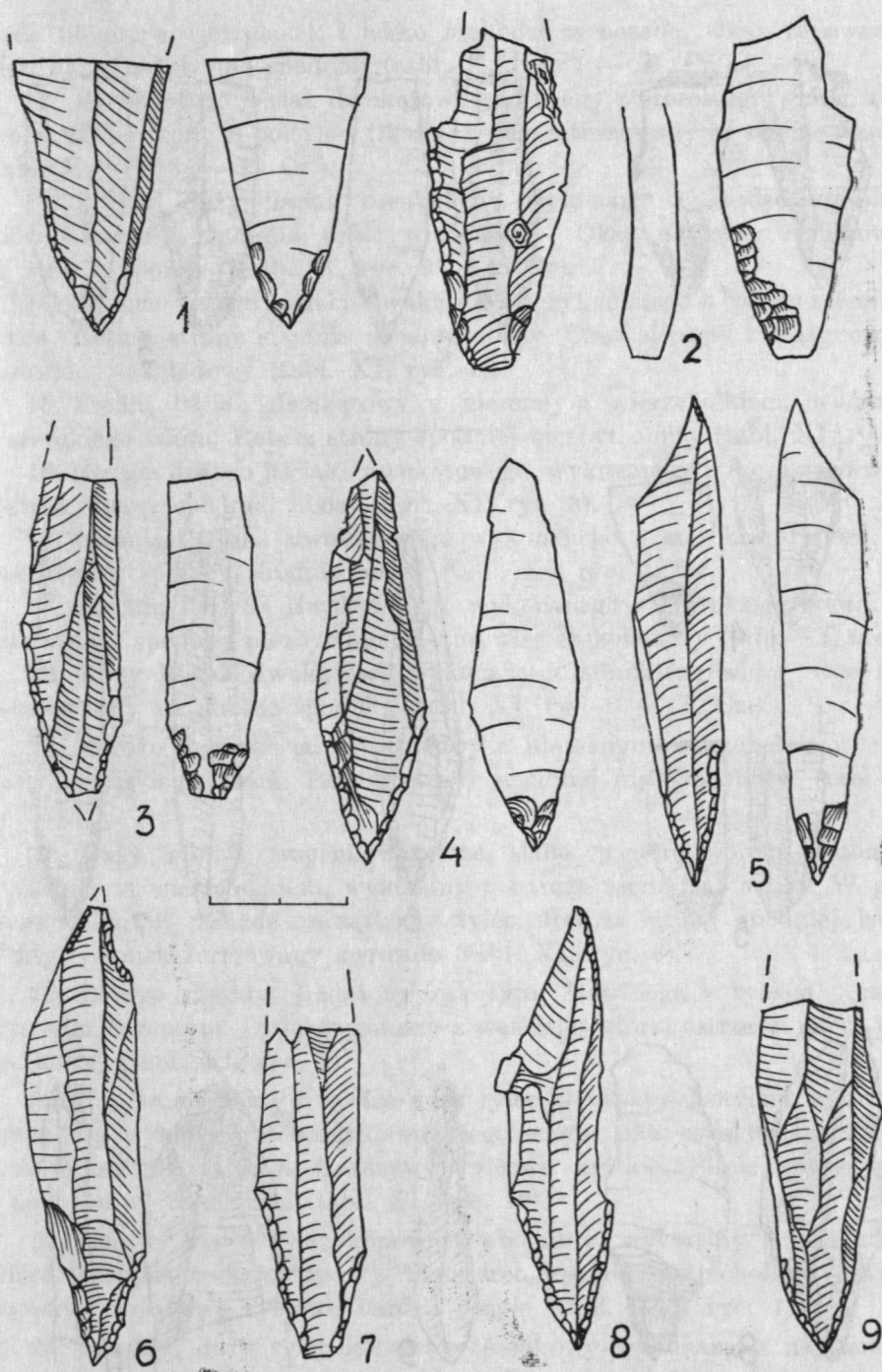
7. Bardzo duży liściak dwukątowy z ułamanym wierzchołkiem i niewielką częścią nasady, wykonany z szerokiego wióra. Retusz strony spodniej obfity (tabl. X, ryc. 3 — B. Cz.).

8. Duży liściak dwukątowy z lekko uszkodzonym wierzchołkiem, wykonany z bardzo szerokiego wióra. Retusz strony spodniej niezbyt obfity (tabl. X, ryc. 4 — B. Cz.).

9. Bardzo duży liściak dwukątowy wykonany z szerokiego wióra. Retusz strony spodniej niezbyt obfity, wierzchołek zaopatrzony w bardzo krótki półtylec (tabl. X, ryc. 5 — B. Cz.).

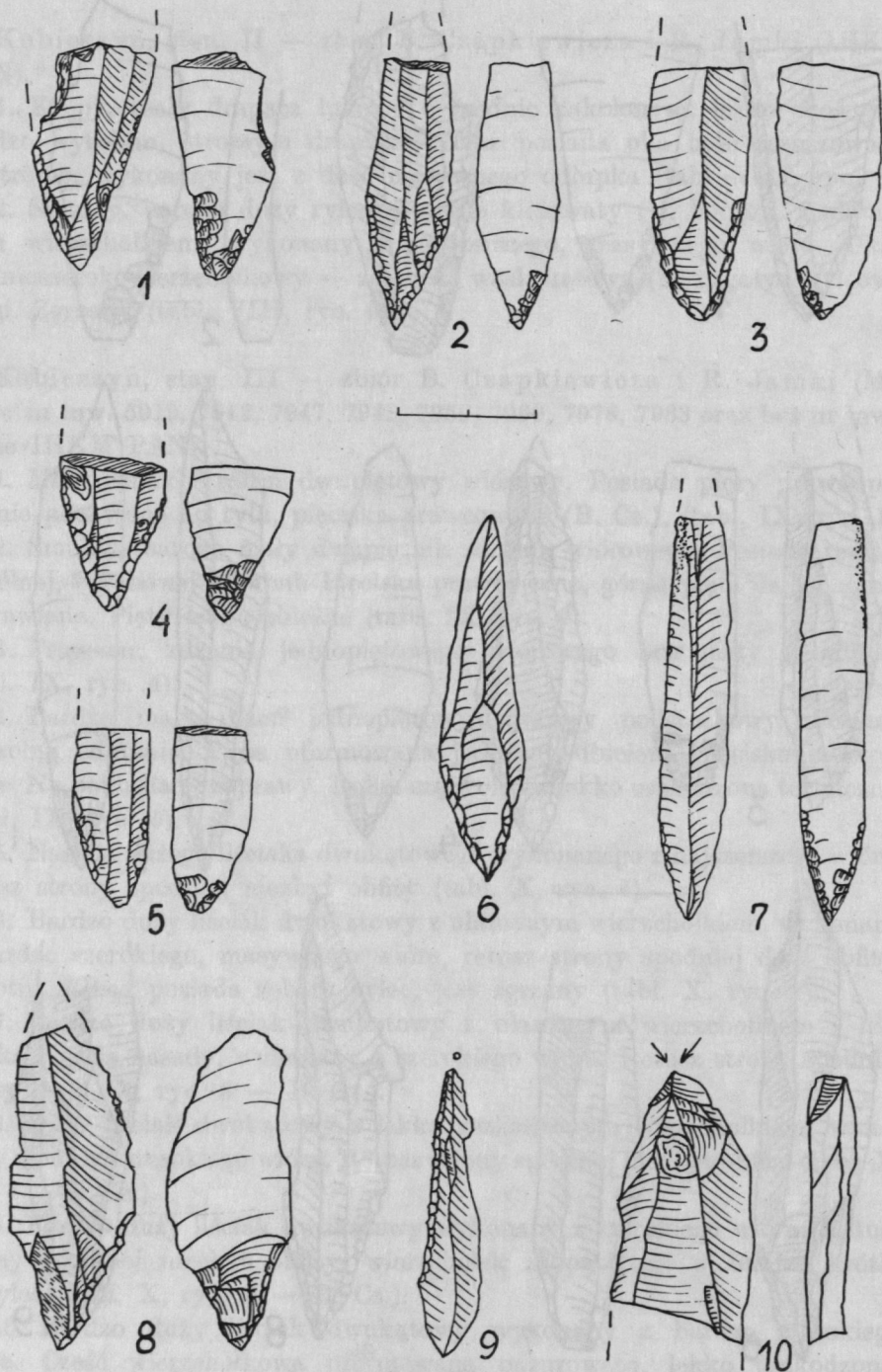
10. Bardzo duży liściak dwukątowy wykonany z bardzo szerokiego wióra. Część wierzchołkowa uformowana pazurkowo, lekko uszkodzona. Okaz zapewne retuszowany na stronie spodniej (tabl. X, ryc. 6 — B. Cz.).

11. Bardzo duży liściak dwukątowy wykonany z szerokiego wióra, po-

Tablica X
 Kobierzyn III

Tablica XI
 Kobierzyn III

siada ułamany wierzchołek i lekko uszkodzoną nasadę. Okaz zapewne retuszowany na stronie spodniej (tabl. X, ryc. 7 — B. Cz.).

12. Bardzo duży liściak dwukątowy wykonany z szerokiego wióra; wierzchołek zaopatrzony w półtylec. Okaz zapewne retuszowany na stronie spodniej (tabl. X, ryc. 8 — B. Cz.).

13. Bardzo duży liściak dwukątowy wykonany z bardzo szerokiego wióra; ułamana znaczna część wierzchołka. Okaz zapewne retuszowany na stronie spodniej (tabl. X, ryc. 9 — B. Cz.).

14. Nasada dużego liściaka dwukąowego wykonanego z bardzo szerokiego wióra. Retusz strony spodniej średnio obfity. Okaz zgrzany i spatynowany, surowiec czekoladowy (tabl. XI, ryc. 1).

15. Średni liściak dwukątowy z ułamanym wierzchołkiem, wykonany z szerokiego wióra. Retusz strony spodniej niezbyt obfity (tabl. XI, ryc. 2).

16. Nasada dużego liściaka dwukąowego, wykonanego z szerokiego wióra. Retusz strony spodniej ubogi (tabl. XI, ryc. 3).

17. Nasada liściaka dwukąowego wykonanego z szerokiego wióra. Retusz strony spodniej średnio obfity (tabl. XI, ryc. 4).

18. Nasada liściaka dwukąowego wykonanego z szerokiego wióra. Retusz strony spodniej niezbyt obfity. Surowiec czekoladowy (tabl. XI, ryc. 5).

19. Duży liściak dwukątowy wykonany z szerokiego wióra. Być może retuszowany na stronie spodniej (tabl. XI, ryc. 6 — B. Cz.).

20. Bardzo duży liściak dwukątowy z ułamanym wierzchołkiem, wykonany z wąskiego wióra. Retusz strony spodniej niezbyt obfity. (tabl. XI, ryc. 7).

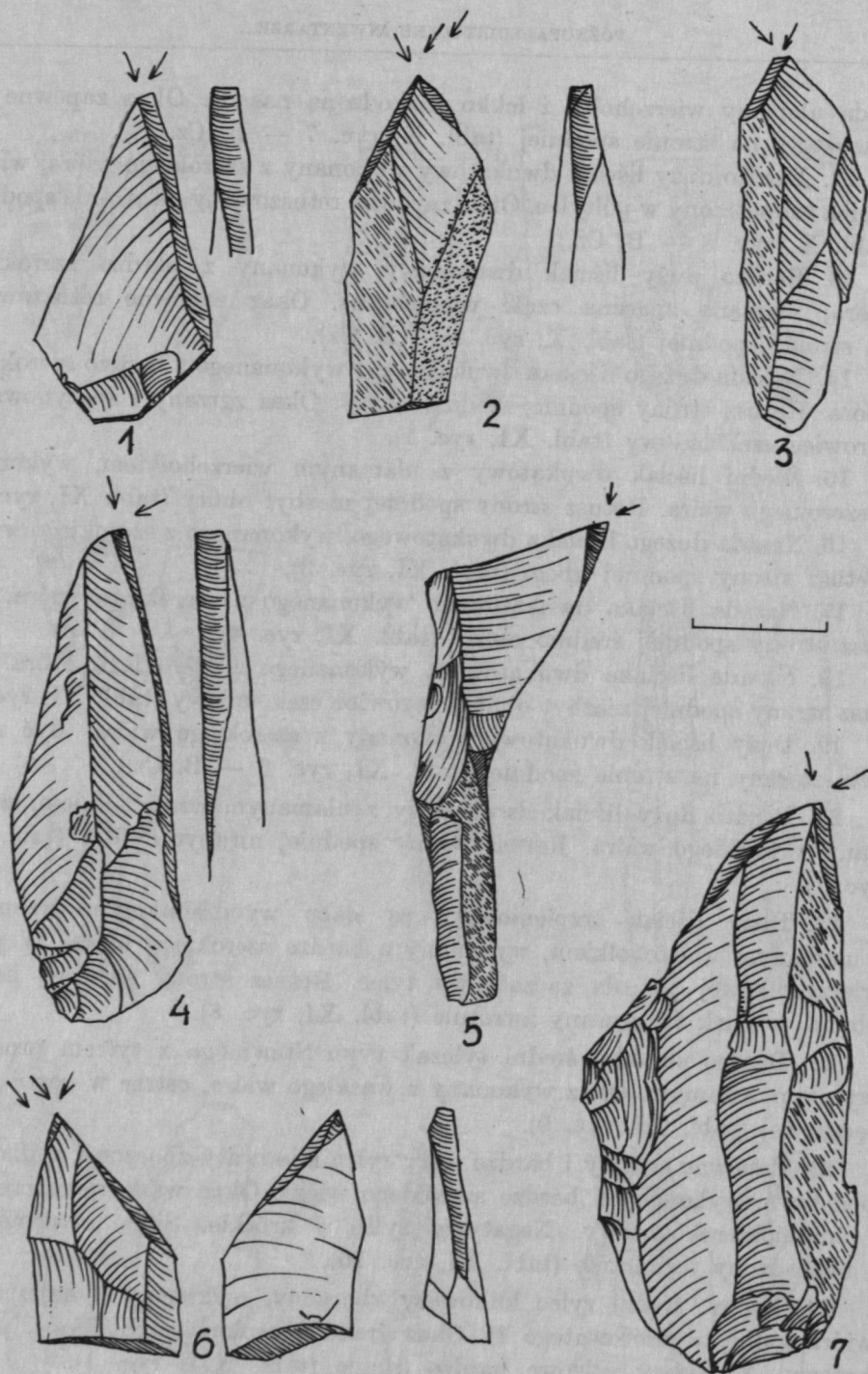
21. Duży liściak trzpieniowaty ze słabo wyodrębnionym trzonkiem i ułamanym wierzchołkiem, wykonany z bardzo szerokiego wióra. W partii wierzchołkowej posiada zaczątkowy tylec. Retusz strony spodniej bardzo obfity, trzonek formowany zwrotnie (tabl. XI, ryc. 8).

22. Bardzo smukły, średni tylczak typu Stawinoga z tylcem prostym, wysokim, stromym. Okaz wykonany z wąskiego wióra, ostrze w partii przysączkowej (tabl. XI, ryc. 9).

23. Zapewne smukły i bardzo duży rylec klinowaty zboczony, z ułamaną podstawą, wykonany z bardzo szerokiego wióra. Okaz wąskowierzchołkowy i średnioszerokokątowy. Negatywy rylcowe krótkie. Silnie spatynowany i uszkodzony termicznie (tabl. XI, ryc. 10).

24. Krępy, średni rylec klinowaty zboczony, wykonany z najszerszego wióra (odłupka wiórowatego?). Okaz średnioszerokowierzchołkowy, wąskokątowy. Negatywy rylcowe bardzo długie (tabl. XII, ryc. 1).

25. Smukły, duży rylec klinowaty środkowy wykonany z najszerszego, masywnego wióra. Okaz wąskowierzchołkowy, średnioszerokokątowy. Negatywy rylcowe — długi i dość długi, surowiec czekoladowy (tabl. XII, ryc. 2).

Tablica XII
Kobierzyn III

26. Smukły, duży rylec klinowaty środkowy, wykonany z bardzo szerokiego wióra. Okaz zapewne wąskowierzchołkowy, średnioszerokokątowy. Negatywy rylcowe być może długie i dość długie (tabl. XII, ryc. 3 — B. Cz.).

27. Bardzo smukły, bardzo duży rylec klinowaty zboczony, wykonany z najszerszego wióra. Okaz wąskowierzchołkowy i wąskokątowy. Negatywy rylcowe bardzo długie (tabl. XII, ryc. 4 — B. Cz.).

28. Bardzo smukły, bardzo duży rylec klinowaty boczny, wykonany z najszerszego, masywnego wióra. Okaz wąskowierzchołkowy, wąskokątowy. Negatywy rylcowe bardzo długi i krótki (tabl. XII, ryc. 5).

29. Krępy, mały rylec klinowaty boczny, wykonany z najszerszego wióra. Okaz wąskowierzchołkowy, średnioszerokokątowy, negatywy rylcowe długie (tabl. XII, ryc. 6).

30. Smukły, bardzo duży rylec klinowaty zboczony, wykonany z masywnego odłupka wiórowatego. Okaz szerokowierzchołkowy, średnioszerokokątowy. Jeden negatyw rylcowy bardzo długi, drugi dość długi (tabl. XII, ryc. 7 — B. Cz.).

31. Bardzo smukły, bardzo duży rylec klinowaty boczny, wykonany z bardzo szerokiego i masywnego wióra. Okaz wąskowierzchołkowy, średnioszerokokątowy. Negatywy rylcowe — bardzo długi i dość długi (tabl. XIII, ryc. 1).

32. Smukły, średni rylec klinowaty boczny, wykonany z bardzo szerokiego wióra retuszowanego na obu bokach na niby trzonek. Okaz wąskowierzchołkowy, średnioszerokokątowy. Negatywy rylcowe długie (tabl. XIII, ryc. 2 — B. Cz.).

33. Bardzo smukły, bardzo duży rylec klinowaty poprzeczny, z ułamaną podstawą, wykonany z bardzo szerokiego wióra. Okaz wąskowierzchołkowy, szerokokątowy. Negatywy rylcowe — bardzo długi i krótki (tabl. XIII, ryc. 3).

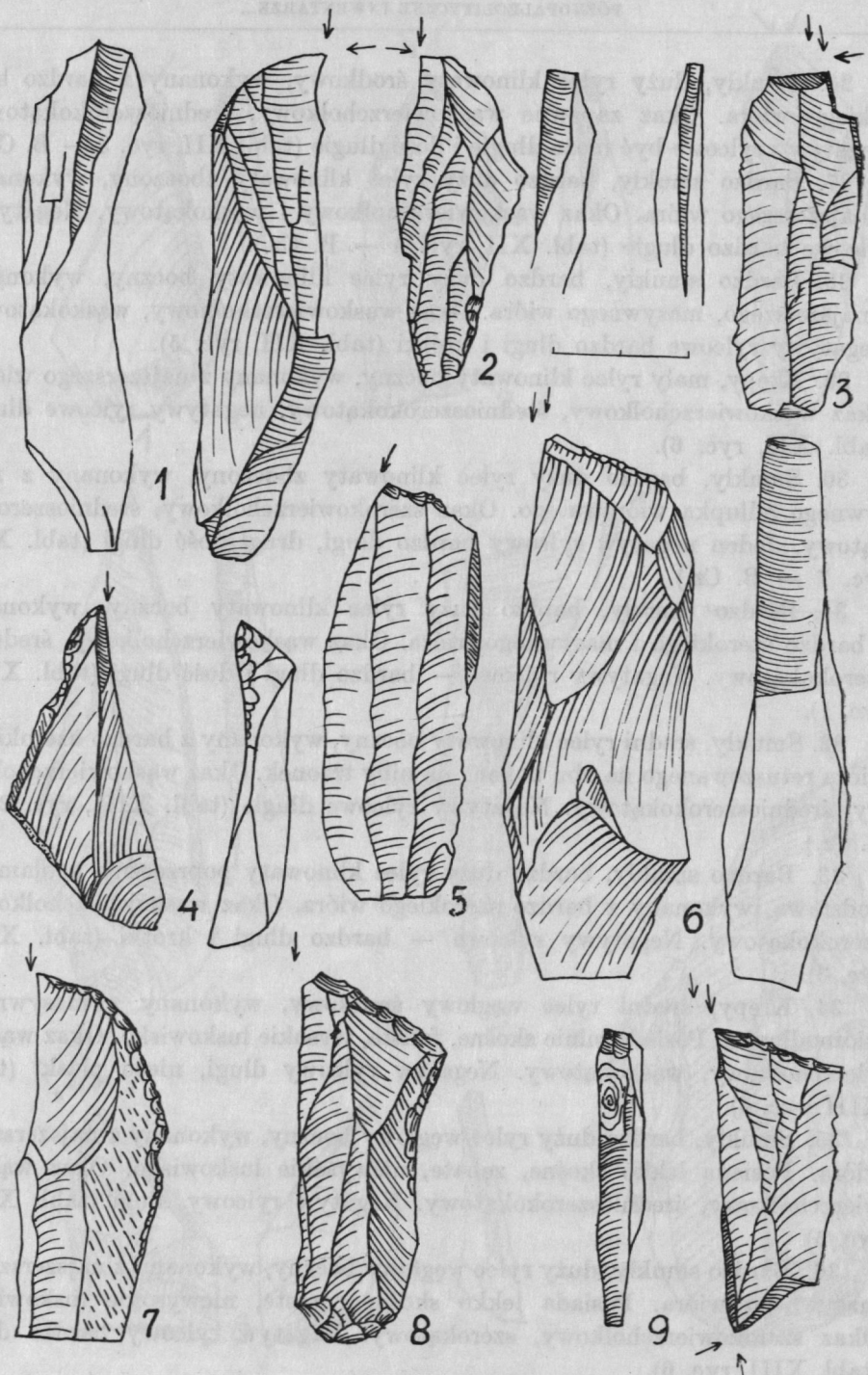
34. Krępy, średni rylec węglowy środkowy, wykonany z masywnego wióroodłupka. Posiada silnie skośne, faliste, wysokie łuskowisko. Okaz wąskowierzchołkowy, wąskokątowy. Negatyw rylcowy długi, nieco płaski (tabl. XIII, ryc. 4).

35. Smukły, bardzo duży rylec węglowy boczny, wykonany z najszerszego wióra. Posiada lekko skośne, zębate, niewysokie łuskowisko. Okaz wąskowierzchołkowy, średnioszerokokątowy. Negatyw rylcowy długi (tabl. XIII, ryc. 5).

36. Bardzo smukły, duży rylec węglowy boczny, wykonany z najszerszego, masywnego wióra. Posiada lekko skośne, proste, niewysokie łuskowisko. Okaz szerokowierzchołkowy, szerokokątowy. Negatyw rylcowy bardzo długi (tabl. XIII, ryc. 6).

37. Smukły, duży rylec węglowy boczny, wykonany z najszerszego wióra. Posiada silnie skośne, silnie zakolone, być może niewysokie (?), przechodzące

Tablica XIII
Kobierzyn III

na krawędź okazu łuskowisko. Okaz szerokowierzchołkowy, średnioszerokokątowy. Negatyw rylcowy długi (tabl. XIII, ryc. 7 — B. Cz.).

38. Smukły, duży rylec węglowy boczny, wykonany z najszerszego wióra. Posiada lekko skośne, proste łuskowisko, które załamuje się i przechodzi na bok okazu. Okaz wąskokątowy (tabl. XIII, ryc. 8 — B. Cz.).

39. Smukły, średni rylec podwójny, wykonany z bardzo szerokiego wióra. U góry rylec węglowy boczny, o lekko skośnym, prostym, niewysokim łuskowisku, wąskowierzchołkowy, średnioszerokokątowy. Negatyw rylcowy krótki. U dołu rylec klinowaty boczny, wąskowierzchołkowy, średnioszerokokątowy. Boczny negatyw rylcowy bardzo długi, poprzeczny — dość długi. Okaz zgrzany i uszkodzony termicznie (tabl. XIII, ryc. 9).

40. Smukły, średni rylec łamaniec, wykonany z bardzo szerokiego wióra. Okaz wąskowierzchołkowy, średnioszerokokątowy. Negatyw rylcowy krótki (tabl. XIV, ryc. 1).

41. Smukły, mały rylec-łamaniec, wykonany z najszerszego wióra. Okaz wąskowierzchołkowy, średnioszerokokątowy. Negatywy rylcowe krótkie. Okaz zgrzany, uszkodzony termicznie (tabl. XIV, ryc. 2).

42. Fragment zapewne smukłego rylca-łamańca, wykonanego z bardzo szerokiego wióra. Okaz wąskowierzchołkowy, szerokokątowy. Negatyw rylcowy krótki. Okaz spękany termicznie, surowiec świeciechowski (tabl. XIV, ryc. 3).

43. Krępy, średni drapacz łukowy o lekko zakolonym, zapewne wysokim (?) drapisku. Posiada retuszowany nisko, na całej długości, prawy bok i załamanie między nim a drapiskiem. Okaz zapewne intencjonalnie ułamany. Wykonany z najszerszego wióra (tabl. XIV, ryc. 4 — B. Cz.).

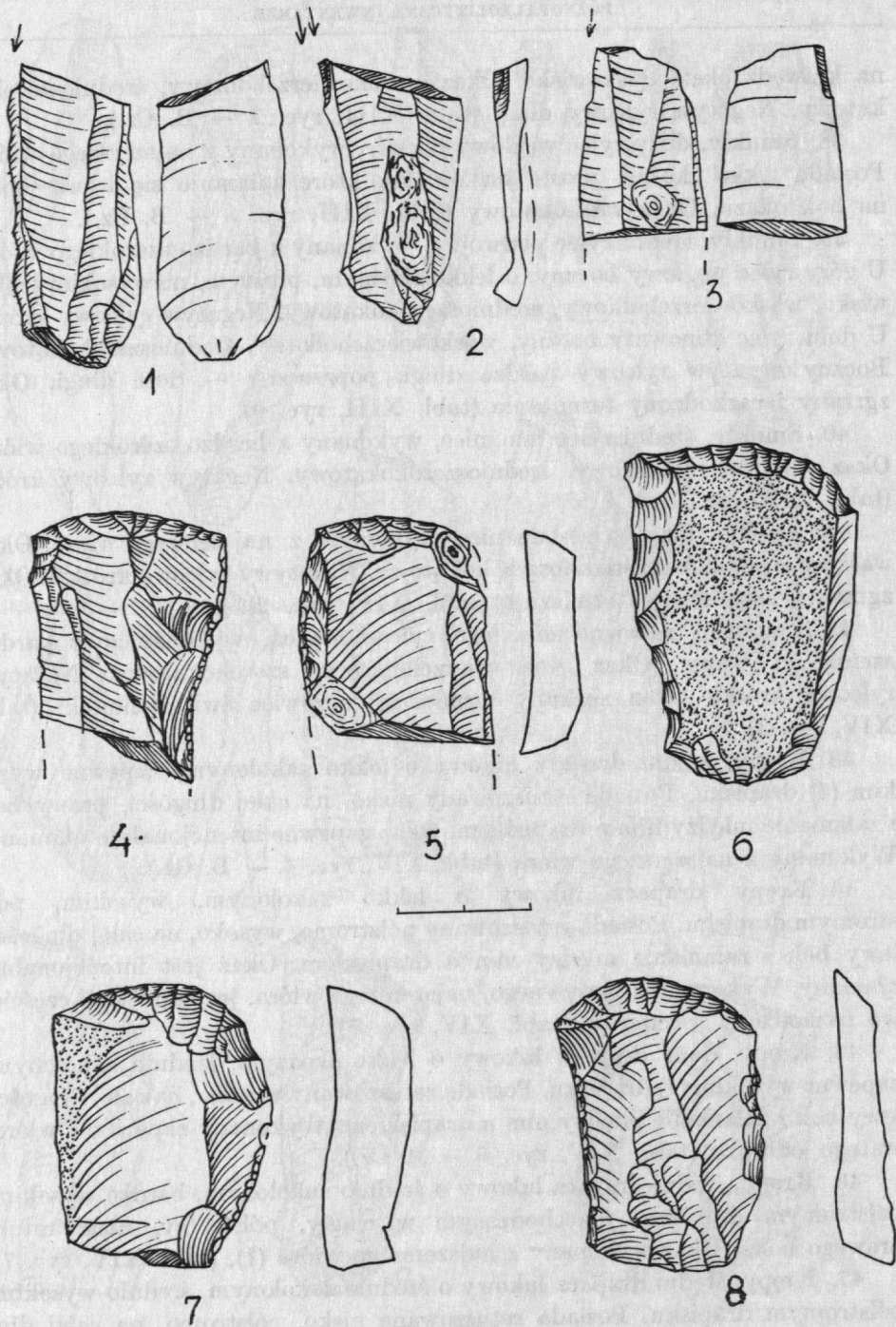
44. Krępy drapacz łukowy o lekko zakolonym, wysokim, półstromym drapisku. Posiada retuszowany półstromo, wysoko, na całej długości, lewy bok i załamanie między nim a drapiskiem. Okaz jest intencjonalnie ułamany. Wykonany z masywnego, najszerszego wióra, jest zgrzany i częściowo uszkodzony termicznie (tabl. XIV, ryc. 5).

45. Krępy, duży drapacz łukowy o lekko skośnym, średnio zakolonym, zapewne wysokim (?) drapisku. Posiada retuszowany wysoko, na całej długości, lewy bok i załamanie między nim a drapiskiem. Wykonany zapewne z wiórowatego odłupka (tabl. XIV, ryc. 6 — B. Cz.).

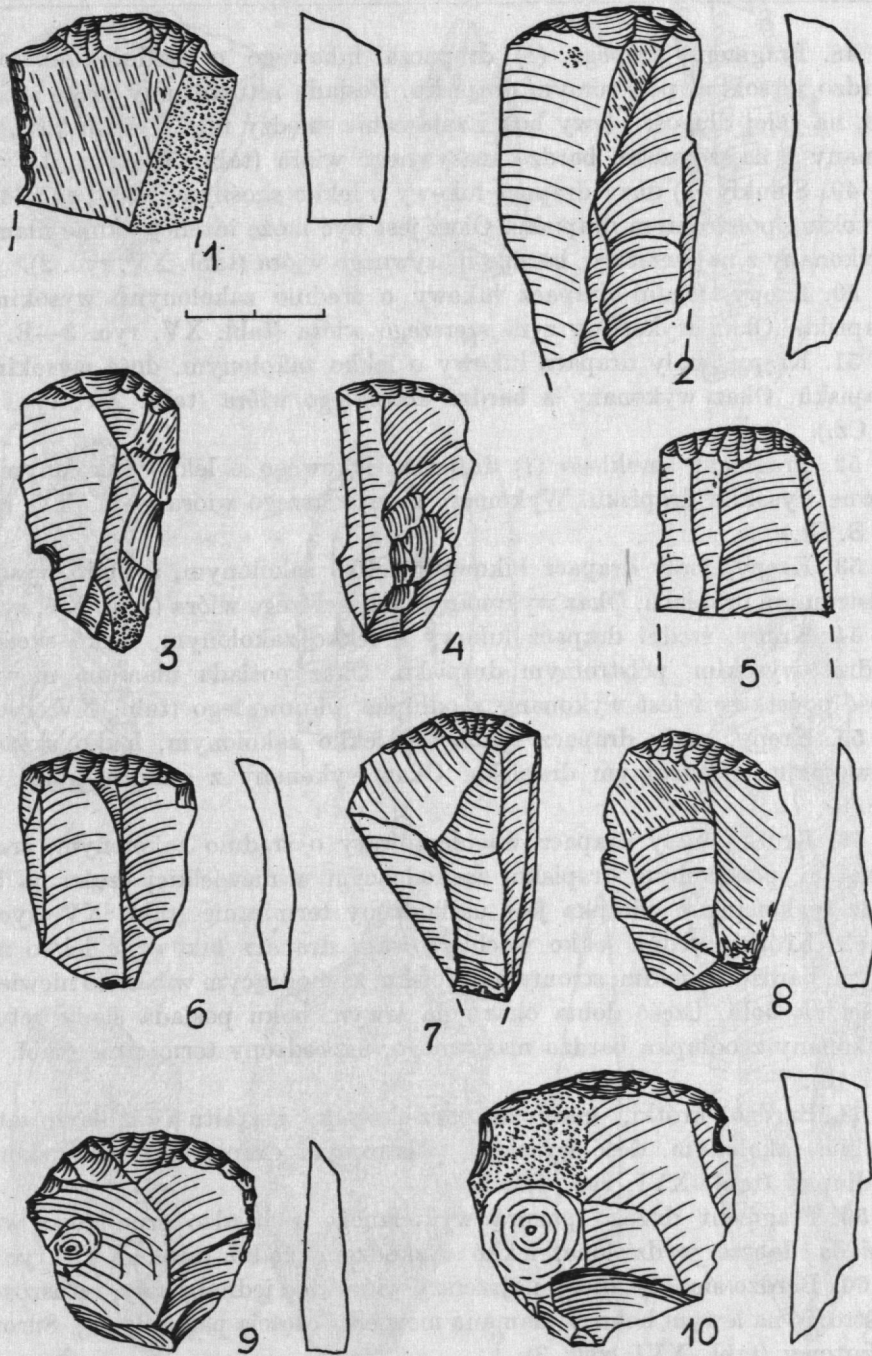
46. Krępy, średni drapacz łukowy o średnio zakolonym, bardzo wysokim, półstromym drapisku, przechodzącym w ciągły, półstromy, niski retusz prawego boku. Okaz wykonany z najszerszego wióra (?), (tabl. XIV, ryc. 7).

47. Krępy, średni drapacz łukowy o średnio zakolonym, średnio wysokim, półstromym drapisku. Posiada retuszowane nisko, półstromo, na całej długości, oba boki i załamanie między nimi a drapiskiem. Wykonany z najszerszego, masywnego wióra (tabl. XIV, ryc. 8).

Tablica XIV
 Kobierzyn III

Tablica XV
Kobierzyn III

48. Fragment krępego (?) drapacza łukowego o średnio zakolonym, bardzo wysokim, półstromym drapisku. Posiada retuszowany nisko, półstromo, na całej długości, lewy bok i załamanie między nim a drapiskiem. Wykonany z najszerszego, bardzo masywnego wióra (tabl. XV, ryc. 1).

49. Smukły (?) duży drapacz łukowy o lekko skośnym, lekko zakolonym, wysokim, półstromym drapisku. Okaz jest być może intencjonalnie ułamany. Wykonany z najszerszego, bardzo masywnego wióra (tabl. XV, ryc. 2).

50. Krępy, średni drapacz łukowy o średnio zakolonym, wysokim (?) drapisku. Okaz wykonany z najszerszego wióra (tabl. XV, ryc. 3—B. Cz.).

51. Krępy, mały drapacz łukowy o lekko zakolonym, dość wysokim (?) drapisku. Okaz wykonany z bardzo szerokiego wióra (tabl. XV, ryc. 4 — B. Cz.).

52. Fragment smukłego (?) drapacza łukowego o lekko zakolonym, zapewne wysokim drapisku. Wykonany z najszerszego wióra (tabl. XV, ryc. 5 — B. Cz.).

53. Krępy, mały drapacz łukowy o lekko zakolonym, średnio wysokim, półstromym drapisku. Okaz wykonany z najszerszego wióra (tabl. XV, ryc. 6).

54. Krępy, średni drapacz łukowy o lekko zakolonym, lekko skośnym, średnio wysokim, półstromym drapisku. Okaz posiada ułamaną niewielką część podstawy i jest wykonany z odlupka wiórowatego (tabl. XV, ryc. 7).

55. Krępy, mały drapacz łukowy o lekko zakolonym, lekko skośnym, niewysokim, półstromym drapisku. Okaz wykonany z odlupka (tabl. XV, ryc. 8).

56. Krótki, mały drapacz wachlarzowaty o średnio zakolonym, średnio wysokim, półstromym drapisku, zachodzącym w niewielkiej części na boki. Okaz wykonany z odlupka jest uszkodzony termicznie (tabl. XV, ryc. 9).

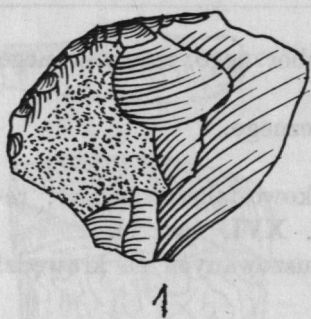
57. Krótki, średni, lekko wachlarzowaty drapacz łukowy o lekko zakolonym, bardzo wysokim, stromym drapisku, zachodzącym w bardzo niewielkiej części na boki. Część dolna okazu na lewym boku posiada ślady retuszu. Wykonany z odlupka bardzo masywnego, uszkodzony termicznie (tabl. XV, ryc. 10).

58. Bardzo krótki, mały drapacz-skośnik, kształtu wachlarzowatego, o silnie zakolonym, dość wysokim, półstromym drapisku. Okaz wykonany z odlupka (tabl. XVI, ryc. 1).

59. Fragment dużego pazura wykonanego z bardzo szerokiego wióra. Posiada dobrze wydzielone, lekko uszkodzone żądło (tabl. XVI, ryc. 2).

60. Bardzo smukły, duży, najszerszy wiórowiec jednoboczny, retuszowany półstromo na lewym boku, z ułamaną niewielką częścią partii dolnej. Surowiec narzutowy (tabl. XVI, ryc. 3).

61. Smukły, duży, najszerszy wiórowiec obuboczny, retuszowany półstromo. Prawa krawędź pokryta w całości retuszem, lewa w połowie (tabl. XVI, ryc. 4).

1

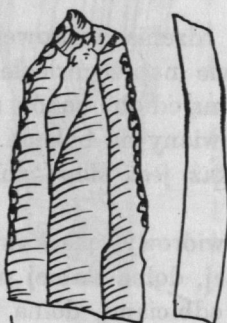
2

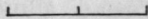
3

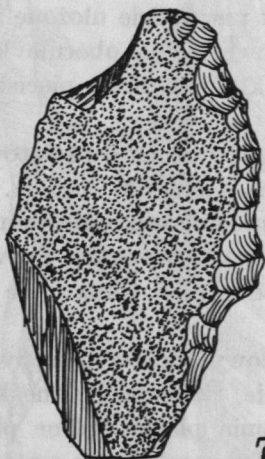
4

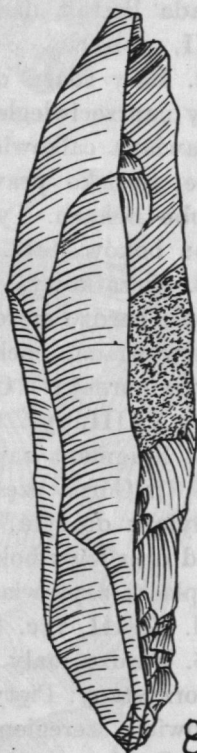
5

6

7

8

Tablica XVI
Kobierzyn III (6 — radiolaryt)

62. Smukły fragment najszerszego wiórowca obubocznego, retuszowanego stromo. Okaz pokryty patyną (tabl. XVI, ryc. 5).

63. Fragment najszerszego wiórowca jednobocznego.

64. Fragment wiórowca.

65. Krępe, bardzo duże zgrzebło podłużne, łukowo-faliste, boczne, retuszowane półstromo. Wykonane z odlupka (tabl. XVI, ryc. 7).

Ponadto sześć wiórów i fragmentów wiórów retuszowanych na krawędzi oraz jeden rylczak.

Kobierzyn, bez nru stanowiska (głównie III ?) — zbiór B. Czapkiewiczza. (MA K-ów nr inw. 1401, 1402, 4449, 7941, 7951, 7958, 7980, 7982, oraz IHKM PAN).

1. Średni, smukły obłupień rdzenia wiórowego dwupiętowego, bardzo szeroki. Posiada zaprawiane dwie naprzeciwległe pięty ustawione ukośnie ku tyłowi. Posiada silnie zaprawianą od obu boków (czy na całej powierzchni ?) płaską przedodłupnię. Jest zaprawiany na bokach. Tył, również zaprawiany, posiada kształt daszkowaty. Okaz jest silnie zniszczony termicznie (tabl. XVII, ryc. 1).

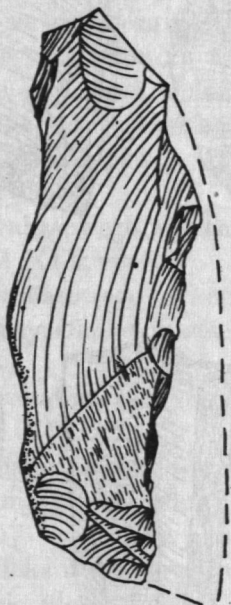
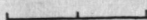
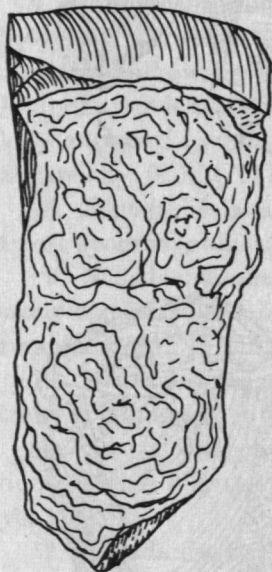
2. Mały rdzeń dwupiętowy wiórowy, płaskawy, krępy, bardzo szeroki. Pięty naprzeciwległe, górna silniej, dolna słabiej pochylona ku tyłowi, górna zaprawiana całkowicie kilkoma odbiciami, dolna jednym. Odłupnia płaska, górne pięcisko prawcowane. Okaz posiada zaprawę odboczną (zatępiska) na obu bokach. Tył rdzenia jest płaski, całkowicie zaprawiany odbocznie z obu boków (tabl. XVII, ryc. 2).

3. Szczałkowy, bardzo mały rdzeń ze zmienioną orientacją, wiórowy, krępy i bardzo szeroki. Pięty były pierwotnie ułożone naprzeciwległe. Górna niezaprawiana, pochylona ku tyłowi, dolna obecnie krawędziowa, dawniej w typie górnej (?). Odłupnia wypukła, dookólna, pięcisko górne prawcowane (tabl. XVIII, ryc. 1).

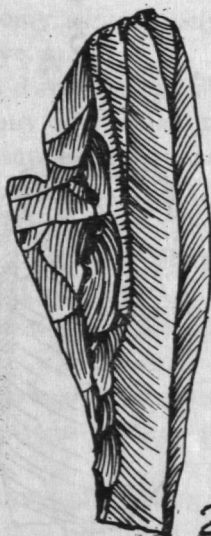
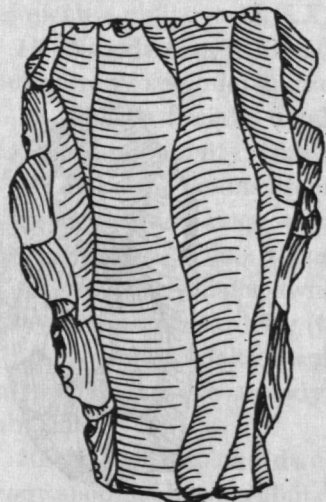
4. Fragment zapewne średniego rdzenia dwupiętowego wiórowego (półowa ?). Górna część wraz z jedną piętą nie istnieje. Dolna pięta ukośnie pochylona do tyłu, cała zaprawiana kilkoma odbiciami. Odłupnia obejmuje przód oraz lewy bok rdzenia i jest lekko wypukła. Prawy bok pokryty korą. Tył płaski, zaprawiany częściowo odbocznie. Okaz silnie zniszczony termicznie (tabl. XVIII, ryc. 3).

5. Bardzo mały rdzeń dwupiętowy wiórowy, krępy i dość szeroki, silnie wykorzystany. Pięty naprzeciwległe, silnie pochylone ku tyłowi, zaprawiane całkowicie szeregiem odbić. Odłupnia płaska, górne pięcisko silnie prawcowane. Boki częściowo zaprawiane. Tył daszkowaty, z zatępiskiem, zaprawiany. Okaz uszkodzony termicznie (tabl. XVIII, ryc. 4).

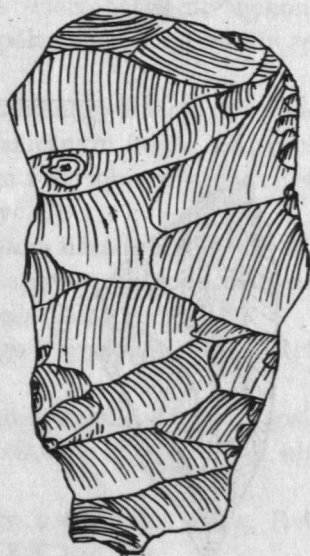
6. Mały rdzeń dwupiętowy wiórowy, krępy, bardzo szeroki. Pięty naprzeciwległe, górna nie pochylona, dolna pochylona do tyłu, górna dzika, dolna

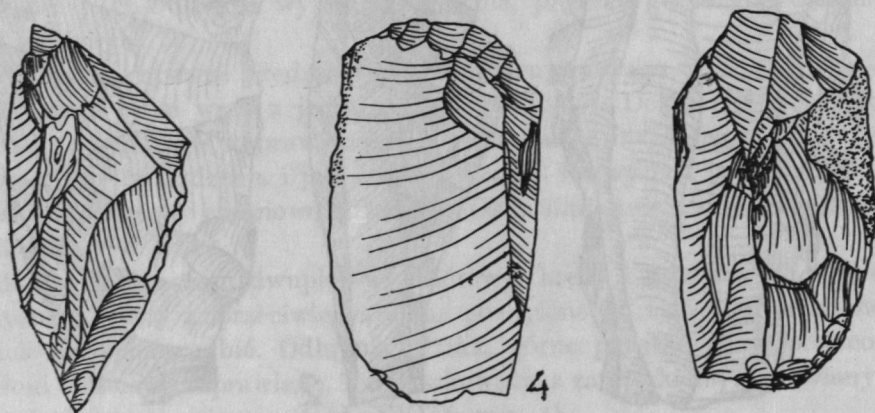
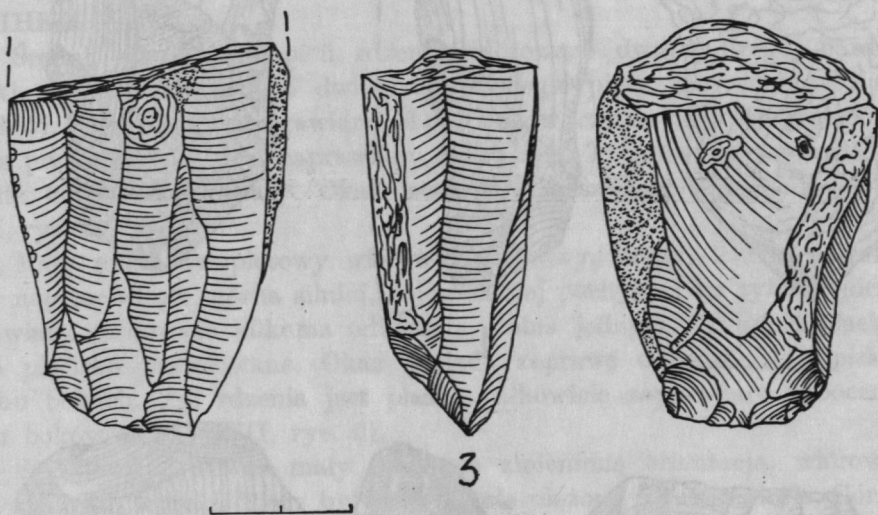
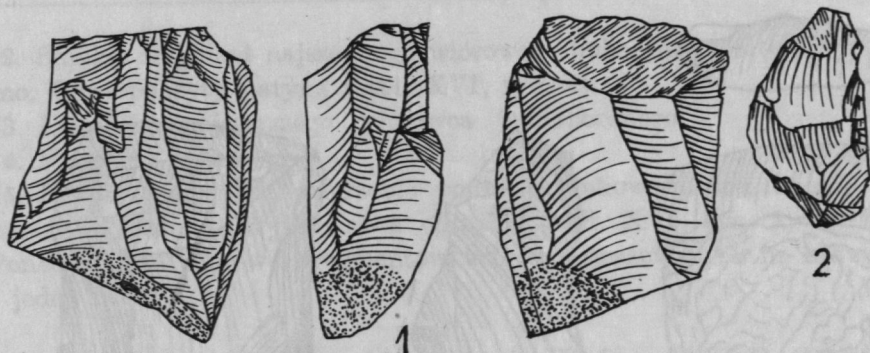
1

2

Tablica XVII
Kobierzyn bez nru stanowiska

Tablica XVIII
Kobierzyn bez nru stanowiska (2 — radiolaryt)

zaprawiana całkowicie kilku odbiciami. Odłupnia lekko wypukła. Posiada zaprawę odboczną (zatępisko) lewego boku. Tył płaski, słabo zaprawiany w okolicy górnej pięty (tabl. XIX, ryc. 1).

7. Mały rdzeń dwupiętowy wiórowy, prawie smukły, bardzo szeroki. Pięty naprzeciwległe silnie pochylone ku tyłowi, lekko skręcone. Górna zaprawiana całkowicie kilku odbiciami, dolna dzika i termicznie uszkodzona. Odłupnia jest lekko wypukła, górne pięcisko prawcowane. Prawy bok posiada ślady zaprawy (jednostronne zatępisko). Tył rdzenia daszkowaty, częściowo zaprawiany (tabl. XIX, ryc. 2).

8. Nasada liściaka dwukątowego wykonanego z szerokiego wióra. Retusz strony spodniej obfity (tabl. XIX, ryc. 3).

9. Nasada liściaka dwukątowego wykonanego z szerokiego wióra, retusz strony spodniej bardzo obfity. Okaz posiada krótki tylec, przerobiony na rylec-lamaniec (tabl. XIX, ryc. 4).

10. Nasada liściaka dwukątowego wykonanego z szerokiego wióra. Retusz strony spodniej obfity (tabl. XIX, ryc. 5).

11. Nasada dużego liściaka dwukątowego wykonanego z bardzo szerokiego wióra. Retusz strony spodniej niezbyt obfity. Surowiec narzutowy (tabl. XX, ryc. 1).

12. Nasada dużego liściaka dwukątowego wykonanego z bardzo szerokiego wióra. Retusz strony spodniej niezbyt obfity (tabl. XX, ryc. 2).

13. Nasada liściaka dwukątowego wykonanego z szerokiego wióra. Retusz strony spodniej bardzo obfity. Okaz zgrzany (tabl. XX, ryc. 3).

14. Średni liściak dwukątowy z ułamanym wierzchołkiem, wykonany z szerokiego wióra. Posiada stromy, silnie skośny półtylec. Retusz strony spodniej niezbyt obfity (tabl. XX, ryc. 4).

15. Nasada dużego liściaka dwukątowego wykonanego z szerokiego wióra, retusz strony spodniej zniszczony odpryskiem termicznym (tabl. XX, ryc. 5).

16. Nasada liściaka dwukątowego wykonanego z szerokiego wióra. Retusz strony spodniej obfity. Okaz zgrzany (tabl. XX, ryc. 6).

17. Zapewne średni liściak dwukątowy z ułamaną nasadą i wierzchołkiem, wykonany z szerokiego wióra. Widoczne ślady zapewne obfitego retuszu na stronie spodniej. Okaz zgrzany i spatynowany (tabl. XX, ryc. 7).

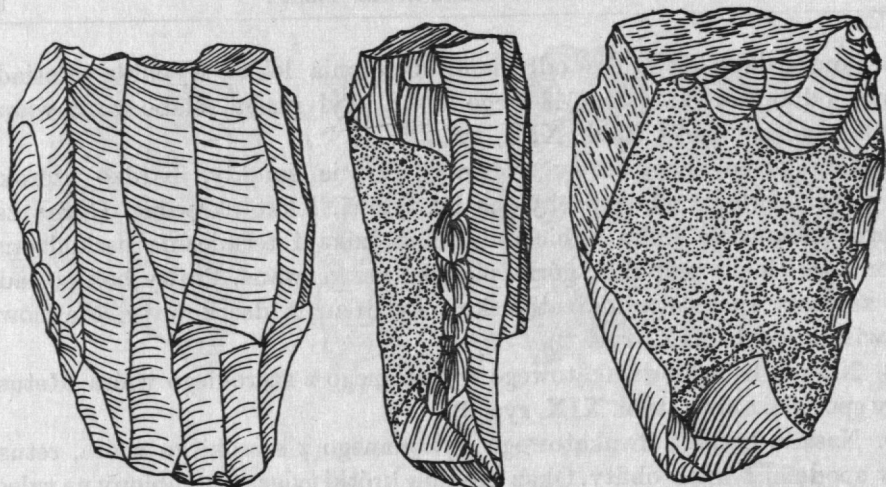
18. Nasada liściaka dwukątowego, wykonanego z wąskiego wióra. Retusz strony spodniej dość obfity (tabl. XX, ryc. 8).

19. Nasada liściaka dwukątowego wykonanego z wąskiego wióra; posiada ułamaną końcówkę nasady. Retusz strony spodniej zapewne dość obfity (tabl. XX, ryc. 9).

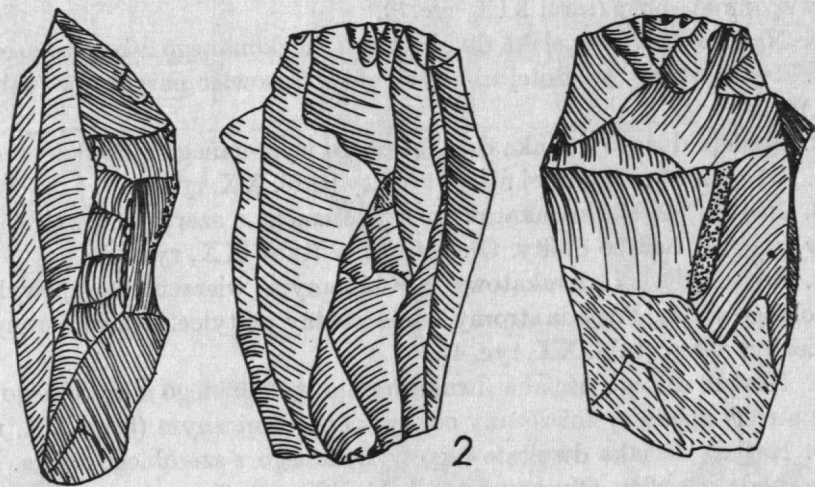
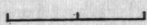
20. Nasada liściaka dwukątowego wykonanego z wąskiego wióra. Retusz strony spodniej bardzo obfity. Okaz zgrzany (tabl. XX, ryc. 10).

21. Nasada liściaka dwukątowego wykonanego z szerokiego wióra. Retusz strony spodniej ubogi (tabl. XX, ryc. 11).

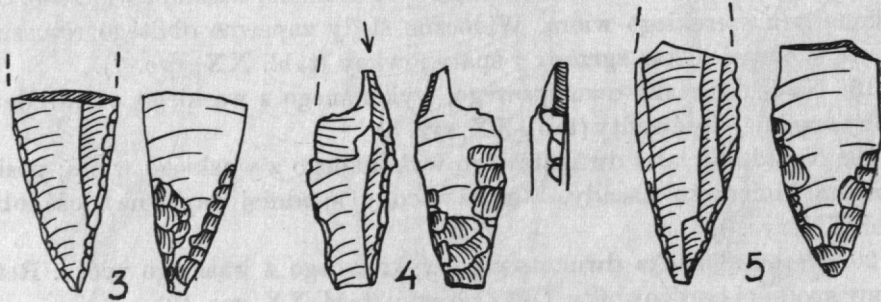

1

2

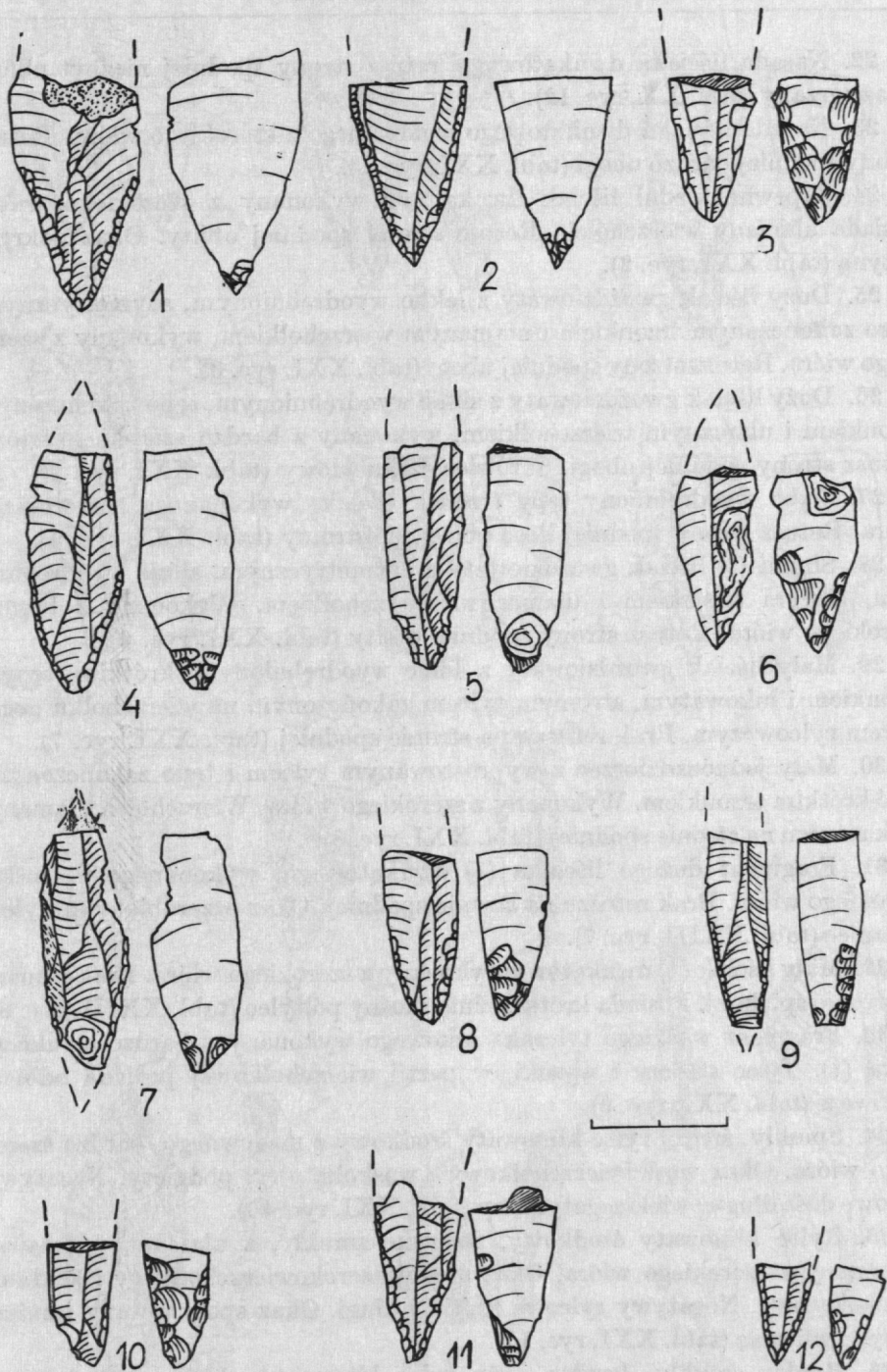

3

4

5

Tablica XIX
Kobierzyn bez nru stanowiska

Tablica XX
Kobierzyn bez nru stanowiska

22. Nasada liściaka dwukątowego, retusz strony spodniej niezbyt obfity. Okaz zgrzany (tabl. XX, ryc. 12).

23. Nasada liściaka dwukątowego wykonanego z szerokiego wióra. Retusz strony spodniej bardzo ubogi (tabl. XXI, ryc. 1).

24. Zapewne średni liściak dwukątowy wykonany z szerokiego wióra; posiada ułamany wierzchołek. Retusz strony spodniej obfity. Okaz pokryty patyną (tabl. XXI, ryc. 2).

25. Duży liściak gwoździowaty z lekko wyodrębnionym, asymetrycznym, ostro zakończonym trzonkiem i ułamanym wierzchołkiem, wykonany z szerokiego wióra. Retusz strony spodniej ubogi (tabl. XXI, ryc. 3).

26. Duży liściak gwoździowaty z silnie wyodrębnionym, tępo zakończonym trzonkiem i ułamanym wierzchołkiem, wykonany z bardzo szerokiego wióra. Retusz strony spodniej ubogi. Surowiec czekoladowy (tabl. XXI, ryc. 4).

27. Słabo wyodrębniony tępy trzonek liściaka wykonanego z szerokiego wióra. Retusz strony spodniej dość obfity, półstromy (tabl. XXI, ryc. 5).

28. Średni (?) liściak gwoździowaty z asymetrycznym, silnie wyodrębnionym, ostrym trzonkiem i ułamanym wierzchołkiem. Wykonany z bardzo szerokiego wióra. Retusz strony spodniej obfity (tabl. XXI, ryc. 6).

29. Mały liściak gwoździowaty z silnie wyodrębnionym, krótkim, tępym trzonkiem i łukowatym, stromym tylcem zakończonym na wierzchołku negatywem rylcowczym. Brak retuszu na stronie spodniej (tabl. XXI, ryc. 7).

30. Mały jednozadziorzec z wyprostowanym tylcem i tępo zakończonym, dość krótkim trzonkiem. Wykonany z szerokiego wióra. Wierzchołek ułamany, brak retuszu na stronie spodniej (tabl. XXI, ryc. 8).

31. Fragment dużego liściaka (?) dwukątowego, wykonanego z bardzo szerokiego wióra. Brak retuszu na stronie spodniej. Okaz przerobiony na rylec-łamaniec (tabl. XXIII, ryc. 7).

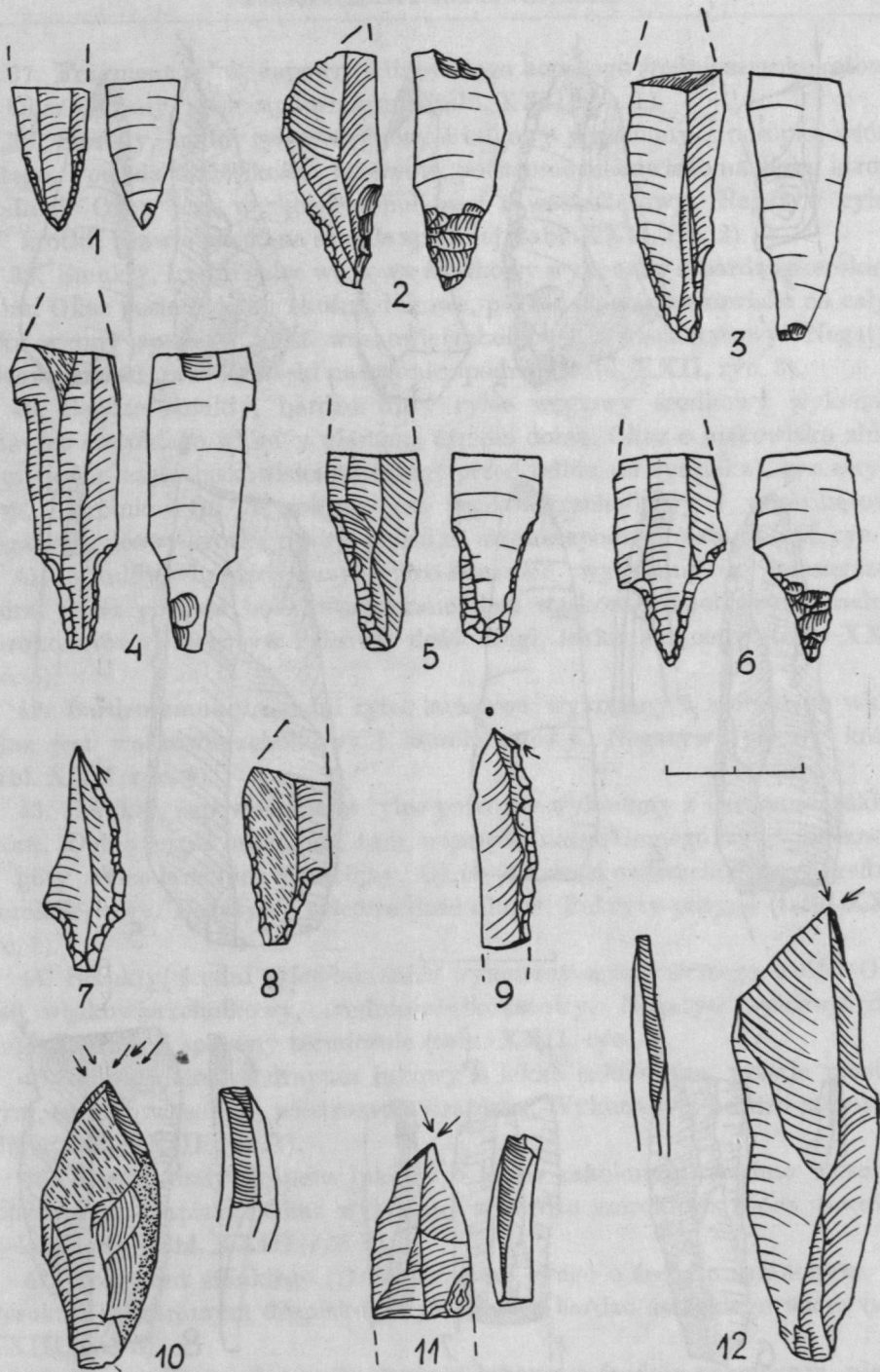
32. Mały liściak (?) dwukątowy wykonany z szerokiego wióra. Brak retuszu na stronie spodniej. Posiada krótki, silnie skośny półtylec (tabl. XXIII, ryc. 8).

33. Fragment wąskiego tylczaka łukowego wykonany z bardzo smukłego wióra (?). Tylec stromy i wysoki, w partii wierzchołkowej posiada odbicie rylcowcze (tabl. XXI, ryc. 9).

34. Smukły, średni rylec klinowaty środkowy z masywnego, bardzo szerokiego wióra. Okaz wąskowierzchołkowy i wąskokątowy, podgięty. Negatywy rylcowe dość długie; wielonegatywowy (tabl. XXI, ryc. 10).

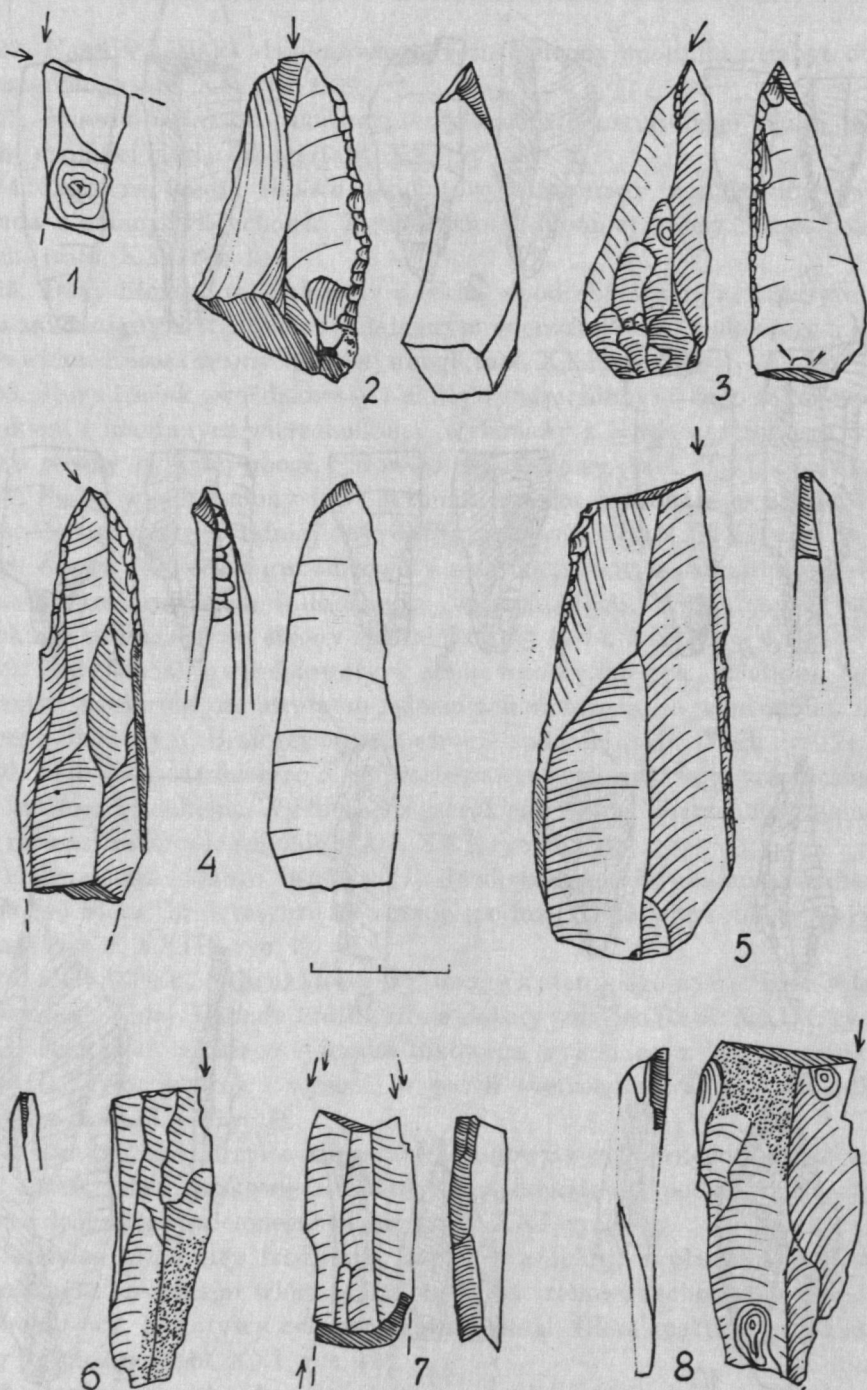
35. Rylec klinowaty środkowy, zapewne smukły, z ułamaną podstawą. Wykonany z szerokiego wióra. Okaz średnioszerokowierzchołkowy i średnioszerokokątowy. Negatywy rylcowe krótki i długi. Okaz spatynowany i zniszczony termicznie (tabl. XXI, ryc. 11).

36. Bardzo smukły, bardzo duży rylec klinowaty zboczony wykonany z bardzo szerokiego wióra. Okaz wąskowierzchołkowy i wąskokątowy. Negatywy rylcowe długi i dość długi (tabl. XXI, ryc. 12).

Tablica XXI
Kobierzyn bez nru stanowiska

Tablica XXII
Kobierzyn bez nru stanowiska

37. Fragment rylca, zapewne klinowatego bocznego średnioszerokokątowego. Okaz zgrzany i spękany termicznie (tabl. XXII, ryc. 1).

38. Smukły, średni rylec węglowy środkowy wykonany z odłupka wiórowatego. Posiada silnie skośne, łukowate, półstrome łuskowisko na boku strony spodniej. Okaz jest wąskowierzchołkowy i wąskokątowy. Negatyw rylcowy krótki, prawie płaski na stronie spodniej (tabl. XXII, ryc. 2).

39. Smukły, średni rylec węglowy środkowy wykonany z bardzo szerokiego wióra. Okaz posiada silnie skośne, łukowe, prawie płaskie łuskowisko na całym boku strony spodniej. Jest wąskowierzchołkowy i wąskokątowy. Negatyw rylcowy krótki, prawie płaski na stronie spodniej (tabl. XXII, ryc. 3).

40. Bardzo smukły, bardzo duży rylec węglowy środkowy wykonany z bardzo szerokiego wióra, z ułamaną częścią dolną. Okaz o łuskowisku zbieżnym (jedna część łuskowiska to retusz przed odbiciem rylczaka), symetrycznym, ostrołukowym, wysokim; jest wąskowierzchołkowy i wąskokątowy. Negatyw rylcowy krótki, prawie płaski na stronie spodniej (tabl. XXII, ryc. 4).

41. Smukły, bardzo duży rylec-łamaniec wykonany z najszerszego wióra. Okaz posiada boki retuszowane, jest wąskowierzchołkowy i średnioszerokokątowy. Negatyw rylcowy dość długi, lekko skręcony (tabl. XXII, ryc. 5).

42. Bardzo smukły, średni rylec-łamaniec wykonany z szerokiego wióra. Okaz jest wąskowierzchołkowy i szerokokątowy. Negatyw rylcowy krótki (tabl. XXII, ryc. 6).

43. Smukły, zapewne średni rylec potrójny wykonany z bardzo szerokiego wióra. Dolna część ułamana, tam negatyw niewiadomego rylca bocznego. U góry rylec-łamaniec podwójny. Okaz jest wąskowierzchołkowy, średnioszerokokątowy. Negatywy rylcowe dość długie. Pokryty patyną (tabl. XXII, ryc. 7).

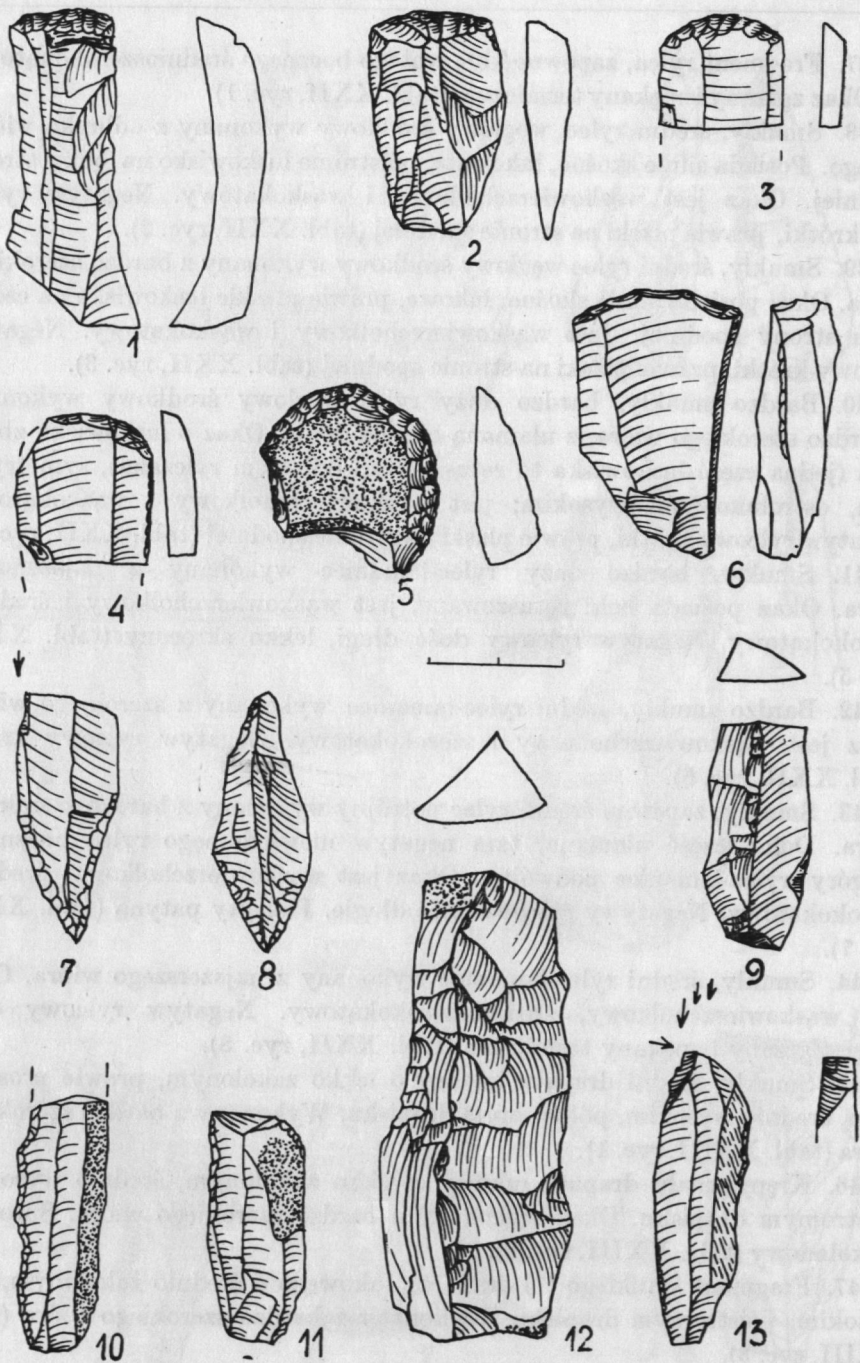
44. Smukły, średni rylec-łamaniec wykonany z najszerszego wióra. Okaz jest wąskowierzchołkowy, średnioszerokokątowy. Negatyw rylcowy dość długi. Zgrzany i spękany termicznie (tabl. XXII, ryc. 8).

45. Smukły, średni drapacz łukowy o lekko zakolonym, prawie prostkowym, średnio wysokim, półstromym drapisku. Wykonany z bardzo szerokiego wióra (tabl. XXIII, ryc. 1).

46. Krępy, mały drapacz łukowy o lekko zakolonym, średnio wysokim, półstromym drapisku. Okaz wykonany z bardzo szerokiego wióra. Surowiec czekoladowy (tabl. XXIII, ryc. 2).

47. Fragment smukłego (?) drapacza łukowego o średnio zakolonym, niewysokim, półstromym drapisku. Wykonany z bardzo szerokiego wióra (tabl. XXIII, ryc. 3).

48. Krępy (?), bardzo mały drapacz łukowy o średnio zakolonym, niewysokim, półstromym drapisku. Okaz posiada drobny retusz na prawym boku.

Tablica XXIII

1 - 12 - Kobierzyn bez nru stanowiska; 13 - Kobierzyn IV

Wykonany jest z najszerszego wióra, zgrzany i pokryty patyną. Być może, jest on intencjonalnie złamany (?) (tabl. XXIII, ryc. 4).

49. Krótki, bardzo mały drapacz podokółkowy odłupkowy, lekko nieregularny, o prawie dookólnym, średnio wysokim, półstromym drapisku (tabl. XXIII, ryc. 5).

50. Krępy, mały drapacz łukowy o lekko zakolonym, lekko skośnym, wysokim i stromym drapisku. Okaz posiada drobny retusz na stronie spodniej lewego boku i załamanie między nim a drapiskiem. Wykonany jest z najszerszego wióra. Surowiec czekoladowy (tabl. XXIII, ryc. 6).

51. Bardzo smukły, średni fragment wiórowca jednobocznego, falistego, retuszowanego półstromo (tabl. XXIII, ryc. 10).

52. Smukły, mały wiórowiec jednoboczny, retuszowany półstromo (tabl. XXIII, ryc. 11).

53. Wyroby z radiolarytu (tabl. XVIII, ryc. 2, XXIII, ryc. 9).

Uwaga: Materiały figurujące w Księdze Inwentarzowej Muzeum Archeologicznego w Krakowie jako „materiały bez numeru stanowiska” pochodzą z wcześniejszych badań B. Czapkiewicza, z czasów, kiedy badacz ten jeszcze nie wyodrębnił poszczególnych stanowisk. Materiał pochodzi najpewniej głównie ze stanowiska III.

Kobierzyn, stan. IV — zbiór B. Czapkiewicza (MA K-ów nr inw. 7939 oraz IHKM PAN).

1. Smukły, mały rylec klinowaty zboczony wykonany z szerokiego wióra. Posiada drobno retuszowane boki. Okaz średnioszerokowierzchołkowy, szeroko-kątowy. Negatywy rylcowe krótki i dość długi (tabl. XXIII, ryc. 13).

2. Bardzo smukły, średni drapacz łukowy o lekko zakolonym, lekko skośnym, średnio wysokim i półstromym drapisku. Okaz wykonany z jednobocznego, szerokiego zatępca wiórowego. Pokryty patyną (tabl. XXIV, ryc. 1).

3. Krępy, mały drapacz łukowy o silnie zakolonym, średnio wysokim, stromym drapisku. Posiada drobny retusz prawego boku i załamanie między drapiskiem a retuszowanym bokiem. Wykonany z bardzo szerokiego wióra (tabl. XXIV, ryc. 2).

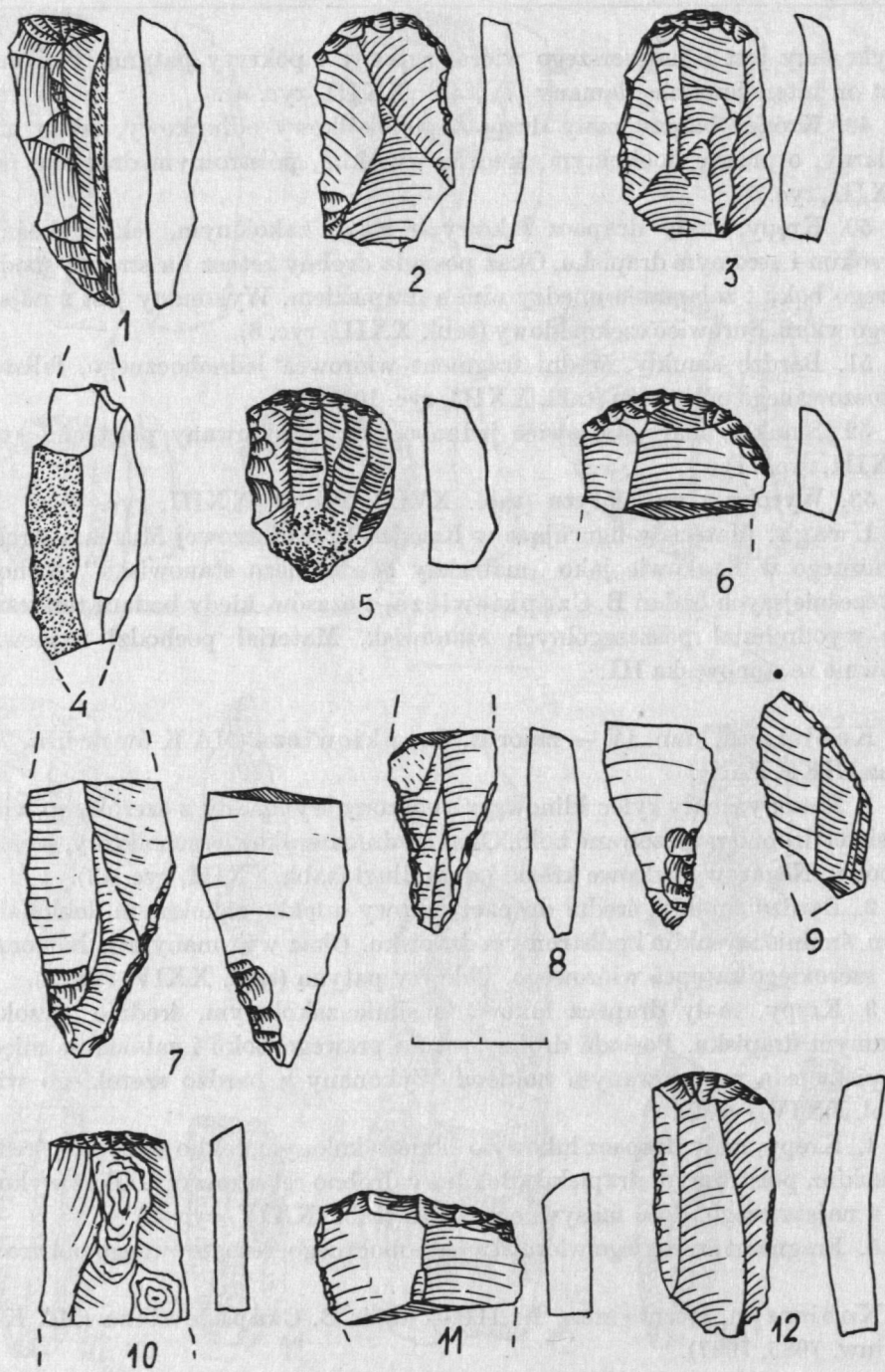
4. Krępy, mały drapacz łukowy o silnie zakolonym, lekko skośnym, średnio wysokim, półstromym drapisku. Bok lewy drobno retuszowany. Okaz wykonany z najszerszego, dość masywnego wióra (tabl. XXIV, ryc. 3).

5. Fragment szerokiego wiórowca jednobocznego, retuszowanego półstromo.

Kobierzyn, łącznie stan. I i III — zbiór B. Czapkiewicza (MA K-ów nr. inw. 7935, 7937).

1. Krępy, bardzo mały drapacz łukowy o średnio zakolonym, stromym, wysokim drapisku. Lewy bok retuszowany półstromo. Okaz wykonany z masywnego odłupka, pokryty patyną (tabl. XXIV, ryc. 5).

Tablica XXIV

1 - 4 - Kobierzyn IV; (4 - radiolaryt); 5, 6 - Kobierzyn I i III; 7 - 12 - Kobierzyn, zbiór Jakimowicza

2. Fragment drapacza łukowego o silnie zakolonym, niewysokim, półstromym drapisku. Okaz wykonany z najszerszego wióra. Surowiec świeciechowski (tabl. XXIV, ryc. 6).

Kobierzyn, bez nr stanowiska — zbiór R. Jakimowicza (PMA nr inw. 5323).

1. Liściak dwukątowy z ułamanym wierzchołkiem, wykonany z najszerszego wióra. Retusz strony spodniej ubogi. Okaz zgrzany (tabl. XXIV, ryc. 7).

2. Nasada liściaka dwukątowego wykonanego z bardzo szerokiego, masywnego wióra. Retusz strony spodniej średnio obfity. Okaz zgrzany (tabl. XXIV, ryc. 8).

3. Półtylczak typu Komornica z uszkodzoną podstawą. Posiada wysoki, stromy, lekko łukowaty, średnio skośny półtylec. Wykonany jest z bardzo szerokiego wióra (tabl. XXIV, ryc. 9).

4. Zapewne smukły drapacz łukowy o lekko zakolonym, prawie prostkowym, średnio wysokim, półstromym drapisku. Wykonany jest z najszerszego wióra. Zgrzany. Surowiec czekoladowy (tabl. XXIV, ryc. 10).

5. Fragment zapewne krępego (?) drapacza skośnika łukowego o lekko zakolonym, lekko skośnym, falistym, średnio wysokim, półstromym drapisku. Okaz wykonany z najszerszego, masywnego wióra, zgrzany. Posiada drobne ślady retuszu na lewym boku (tabl. XXIV, ryc. 11).

6. Smukły, mały drapacz łukowy o średnio zakolonym, lekko skośnym, średnio wysokim, stromym drapisku. Posiada oba boki drobno, nieciągle retuszowane. Okaz wykonany z bardzo szerokiego, masywnego wióra, pokryty patyną (tabl. XXIV, ryc. 12).

ANALIZA MATERIAŁÓW

Analiza typologiczno-porównawcza pozwoliła wyłączyć ze wszystkich prezentowanych zbiorów zabytki mezolityczne, które należą do kultury komornickiej. Ponadto wydzieliłam nieco zabytków pieńkowskich i janisławickich⁶.

Pozostały materiał zaliczam do schyłkowego paleolitu. Niżej zamieszczam zestaw ważniejszych stanowisk paleolitycznych, które posłużyły mi do porównań:

Kultura świderska: Świdry Wielkie I i II — badania S. Krukowskiego; Świdry Wielkie I — gniazdo 7 — badania L. Sawickiego; Marianki-Wygłędów, Dobiegniewo, Pludy A, Słochy Annpolskie-Czerwony Borek

⁶ Por. też S. K. Kozłowski, *Wybrane zagadnienia z pradziejów dorzecza górnej i środkowej Wisły we wczesnym holocenie*, „Wiadomości Archeologiczne” t. 34, 1969, tabl. IV i X.

XXIV, Wieliszew XV, Wapiennik I i II, Grzybowa Góra-Rydno II/56 i IV/57, Tokary-Rąbierz, Stańkowice I, II, III i V, Cichmiana I i II, Witów⁷.

Stanowiska schyłkowomadleńskie Europy środkowej: Tarnowa, Grzybowa Góra-Rydno IV/57, IX/59, i II/59, Trzebca, Witów (witowskie i tarnowskie), Katarzynów I, Ostromeń, Golssen⁸.

Stanowiska schyłkowomadleńskie Europy zachodniej: Borneck, Wehlen, Nettelhorst, Rissen 14 i 18, Prandinge, Wustrow, Lommel 1⁹.

Kultura ahrensberska: Stellmoor-Hügel i Stellmoor, Borneck Nord i Ost, Deimern 45¹⁰.

Kultura lyngbijska: Bromme¹¹.

⁷ Por. następującą literaturę: S. Krukowski, *Paleolit Polski*, Kraków 1939 - 48, tabl. 23, 24, 34 i 35; L. Sawicki, *Przemysł świdurski I stanowiska wydmyowego Świdry Wielkie I*, „Przegląd Archeologiczny” t. 5, 1935, tabl. XV; R. Schild, *Paleolit schyłkowy i końcowy* [W:] Materiały do prahistorii ziem Polski, Warszawa 1964, tabl. III, IV; Z. Szmit, *Badania osadnictwa epoki kamiennej na Podlasiu*, „Wiadomości Archeologiczne” t. 10, 1929, tabl. II, XXIX - XXXV, XXXVII, XXXVIII; H. Więckowska, *Sprawozdanie z badań stanowiska XV ekspedycji Dębe we wsi Wieliszew, pow. Nowy Dwór Mazowiecki*, „Sprawozdania Archeologiczne” t. 15, 1963, tabl. I - III; B. Ginter, *Przyczynki...*; J. K. Kozłowski, *Stanowisko przemysłu płudzkiego w Grzybowej Górze w pow. starachowickim*, „Przegląd Archeologiczny” t. 16, 1964, tabl. I - III; S. K. Kozłowski, *Materiały paleolityczne ze stanowiska wydmyowego Tokary-Rąbierz, pow. Gostynin*, „Światowit” t. 25, 1964, tabl. I - VI; R. Schild, *Wieloprzemysłowe stanowisko Rydno IV/57* [W:] Materiały do prahistorii plejstocenu i wczesnego holocenu Polski, Warszawa 1967, tabl. I - XIV; M. Chmielewska, *Stanowisko mezolityczne w Cichmianie w pow. kolskim*, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego w Łodzi”, Seria archeologiczna t. 2, 1957, tabl. I - III; W. Chmielewski, *Civilisations épipaléolithiques en Pologne Centrale*, „Bulletin de la Société des Sciences et des Lettres de Łódź” t. 12, 1961, fig. 3.

⁸ Por. następującą literaturę: S. Krukowski, *Paleolit...*, tabl. 49; R. Schild, *Paleolit schyłkowy...*, tabl. XXIV - XXVI; tenże, *Wieloprzemysłowe...*, tabl. XV - XVIII; tenże, *Nowy przemysł cyklu madleńskiego w Polsce*, „Archeologia Polski” t. 10, 1965, ryc. 6 - 17; M. Kobusiewicz, *Stanowisko przemysłu tarnowskiego z Trzebcy, pow. Pajęczno*, „Fontes Archaeologici Posnanienses t. 15, 1964, ryc. 4, 5; W. Chmielewski, *Civilisations...*, fig. 2; M. Chmielewska, *Huttes d'habitation épipaléolithiques de Witów, distr. de Łęczycza*, „Acta Archaeologica Universitatis Lodziensis” t. 10, 1961, tabl. XVII - XXX; ta sama, *Przemysł schyłkowopaleolityczny z Katarzynowa w pow. łęczyckim* [W:] Materiały do prahistorii plejstocenu i wczesnego holocenu Polski, Warszawa 1967, tabl. I - XII; S. Vencl, *Ostromerská skupina*, „Archeologické Rozhledy” t. 18, 1966, ryc. 126 - 127; B. Gramsch, *Ein Lagerplatz der Federmesser-Gruppe bei Golßen, Kr. Luckau*, „Ausgrabungen und Funde” t. 14, 1969, ryc. 3.

⁹ A. Rust, *Die jungpaläolithischen Zeltanlagen von Ahrensburg*, Neumünster 1958, tabl. 13 - 15, 25, 26; H. Schwabedissen, *Die Federmesser-Gruppen des nordwesteuropäischen Flachlandes*, Neumünster 1954, tabl. 12 - 20, 30 - 35, 39 - 43, 52 - 61, 65 - 70, 81.

¹⁰ A. Rust *Die alt- und mittelsteinzeitlichen Funde von Stellmoor*, Neumünster 1943, tabl. 42 - 48; tenże, *Die Jungpaläolithische...*, tabl. 31, 35; W. Taute, *Die Stielspitzen-Gruppen im Nördlichen Mitteleuropa* [W:] *Fundamenta* t. 5, Köln, Graz 1968, tabl. 1 - 19.

¹¹ T. Mathiassen, *En sen glacial boplads ved Bromme*, „Aarbøger” 1946, z. 2, fig. 6 - 18.

OBLUPNIE I RDZENIE

Oblupnie — znany jest jeden egzemplarz z Kobierzyna, bez numeru stanowiska. Jest on formą poprzedzającą smukły rdzeń dwupiętowy w typie świderskim.

Rdzenie jednopiętowe wiórowe — wystąpiły dwa okazy w Kobierzynie III. Najlepsze analogie znam dla nich z Grzybowej Góry-Rydna IV/57 (zespół tarnowski) i IX/59.

Rdzenie wiórowe ze zmienioną orientacją — znane dwa egzemplarze z Borka Fałęckiego (zbiór Czapkiewicza) i Kobierzyna bez numeru stanowiska. Najbliższe analogie posiadają na schyłkowomadleńskich stanowiskach Polski (Katarzynów I) oraz stanowiskach świderskich z elementami madleńskimi (Wapiennik II).

Rdzenie wiórowe dwupiętowe — wydzielono 12 egzemplarzy z Borka Fałęckiego (zbiór Czapkiewicza i w PMA) oraz Kobierzyna III i bez numeru stanowiska. Najczęściej są one krępe. Wszystkie posiadają pięty naprzeciwległe usytuowane, silniej lub słabiej pochylone ku tyłowi, prawie zawsze zaprawiane. Odłupnie są najczęściej lekko wypukłe, niekiedy prawie płaskie. Tyły rdzeni bywają daszkowate, czasem płaskie. Boki zaprawiane tworzą zatępiska. Analogie do rdzeni dwupiętowych wystąpiły we wszystkich zespołach świderskich, lecz najbliższe (rozmiarami) znam ze „starszej” i „środkowej” fazy kultury świderskiej.

LIŚCIAKI ŚWIDERSKIE

W zbiorach wystąpiły liściaki dwukątowe i trzypiętowane. Te pierwsze udało się podzielić na dwie grupy metryczne:

1. Liściaki dwukątowe bardzo duże i duże.
2. Liściaki dwukątowe średnie, małe i bardzo małe.

Podział ten umotywowany jest zróżnicowaniem wielkościowym okazów charakterystycznym dla różnych typów zespołów kultury świderskiej. W kulturze tej okazy bardzo duże i duże wiążą się najczęściej z zespołami zaliczanymi do niedawna do jej najstarszej fazy (Świdry Wielkie I, Marianki-Wygłędów, Dobiegniewo). Mniejsze formy należą do zespołów grupy płudzkiej.

Liściaki trzypiętowane podzieliłam na:

1. Okazy ze słabo wyodrębnionym trzonkiem.
2. Okazy z silnie wyodrębnionym trzonkiem.

Pierwsze występują przede wszystkim w zespołach zaliczanych jak dotąd do środkowej fazy rozwojowej kultury świderskiej (typu Płudy A, Świdry Wielkie II), drugie w zespołach „płudzkie młodszych”.

Liściaki dwukątowe bardzo duże i duże wystąpiły w ilości 22 sztuk w następujących zbiorach: Borek Fałęcki — zbiór B. Czapkiewicza, Kobierzyn III

i bez nru stanowiska (zbiór Czapkiewicza.) Stanowią one jednorodną grupę, różnicując się cechami drugorzędnymi, np. obfitością retuszu na stronie spodniej. Ponadto niektóre z nich posiadają wierzchołki uformowane w kształcie pazura lub półtylca. Najbliższe analogie znam ze Świdrów Wielkich I (zbiór Krukowskiego), Marianek-Wyględowa, Świdrów Wielkich I (zbiór Sawickiego) i Dobięgniewa. Ponadto pojedynczo podobne okazy wystąpiły w Wieliszewie XV, Wapienniku II, Świdrach Wielkich II i Płudach A.

Nie wykluczone, że do klasy tej zaliczyć jeszcze wypadnie niektóre szczególnie szerokie fragmenty liściaków (np. z Kobierzyna — zbiór Jakimowicza).

Liściaki dwukątowe średnie, małe i bardzo małe wystąpiły w ilości 12 sztuk w następujących kolekcjach: Borek Fałęcki (zbiory Z. Glogera i B. Czapkiewicza), Kobierzyn III i bez nru stanowiska (zbiór Czapkiewicza). Od wyżej analizowanych różnią się wyłącznie rozmiarami. Posiadają liczne analogie w następujących zespołach: Grzybowa Góra-Rydno II/56 i IV/57, Świdry Wielkie II, Czerwony Borek XXIV, Tokary-Rąbierz, Wapiennik I i II.

Liściaki trzypeniowate ze słabo wyodrębnionym trzonkiem znam z Borka Fałęckiego (zbiory Glogera?, I. Kopernickiego, H. Brezy), a także z Kobierzyna III i bez nru stanowiska (zbiór Czapkiewicza). Wystąpiły one w łącznej ilości 8 (7?) sztuk. Niektóre okazy posiadają półtylce. Najbliższe analogie znajdujemy w zespołach z Płudów A, Czerwonego Borka XXIV, Grzybowej Góry-Rydna IV/57 (?) i Stańkowiczów III.

Liściaki trzypeniowate z silnie wyodrębnionym trzonkiem, znane w 6 egzemplarzach z Borka Fałęckiego (zbiór Czapkiewicza) i Kobierzyna (bez numeru stanowiska — zbiór Czapkiewicza) znajdują najlepsze analogie w Cichmianie I, Tokarach-Rąbierzu, Stańkowiczach I, II, III i V, Grzybowej Górze-Rydnie IV/57 i Płudach A. Posiadają nieraz retusz na stronie spodniej, część z nich zaopatrzona jest w tylce lub półtylce.

LIŚCIAK TYPU LYNGBY (tabl. IV, ryc. 7)

Znany w jednym egzemplarzu z Borka Fałęckiego (zbiór Czapkiewicza). Analogie znajduje m. in. na stanowisku w Bromme, ale też i w Stańkowiczach I i II.

JEDNOZADZIORZEC (tabl. XXI, ryc. 8)

Znany z Kobierzyna bez numeru stanowiska (zbiór Czapkiewicza). Okaz ten jest zapewne atypowym liściakiem trzypeniowatym.

TYLCZAKI

Grupę tę podzielono na:

1. Tylczaki łukowe.
2. Tylczaki typu Stawinoga (tylec prosty).

Tylczaki łukowe wystąpiły w ilości 4 sztuk w Borku Fałęckim (zbiór Czapkiewicza) i Kobierzynie (bez numeru stanowiska — zbiór Czapkiewicza). Charakteryzują je: łukowaty tylec oraz asymetria. Analogie znajdują przede wszystkim w tzw. madlenie niżowym. W Niemczech znane są z zespołów Federmesser (np. Rissen 14, Nettelhorst, Wehlen, Lommel 1, Borneck, Prandinge, Golssen), a na terenie Polski ze stanowisk Tarnowa, Grzybowa Góra-Rydno II/59 i IX/59 i Katarzynów I. Ponadto znane są ze stanowisk tzw. grupy wojnowskiej, a także z niektórych stanowisk czeskich¹².

Tylczaki typu Stawinoga wystąpiły w ilości 2 sztuk (w tym jeden falisty) w Borku Fałęckim (zbiór Czapkiewicza) i Kobierzynie III. Ich przynależność do zespołów schyłkowo paleolitycznych nie jest zbyt pewna. Zaliczono je tu warunkowo, opierając się na kryterium metrycznym oraz na następujących analogiach: Grzybowa Góra-Rydno IX/59, Rissen 14 i 18, Wehlen.

PÓŁTYLCZAKI

Wystąpiły w ilości 2 sztuk w Borku Fałęckim (zbiór Czapkiewicza) i Kobierzynie (zbiór Jakimowicza). Okaz z Borka Fałęckiego bliski jest niektórym ostrzom typu Zonhoven, drugi zaś podobny jest do mezolitycznych półtylczaków typu Komornica, ale przewyższa je rozmiarami. Pierwszy ma analogie w Wapienniku I i II, Katarzynowie I, Lommel 1, Borneck, Deimern. Okaz drugi podobny jest do znalezisk z Wapiennika, Rissen 14, Lommel 1.

DRAPACZE

Drapacze stanowią najliczniejszą grupę narzędziową w omawianych materiałach. Podzielić je można na trzy grupy różniące się proporcjami: drapacze smukłe, krępe i krótkie. W każdej z nich można wydzielić kilka typów.

Drapacze smukłe charakteryzują się stosunkiem długości do szerokości zawsze większym niż 2 : 1, wykonane są najczęściej z wiórów najszerszych i bardzo szerokich. Różnicują się w zależności od kształtu lub usytuowania drapiska. Najczęściej występują okazy o poprzecznych drapiskach łukowych, nieraz prawie prostkowych, o wiele rzadsze są skośniki, występują także okazy posiadające drapiska podwójne.

Smukłe drapacze łukowe wystąpiły w ilości 14 okazów (w tym dwie formy o podwójnych drapiskach) w następujących zbiorach: Borek Fałęcki (B. Czapkiewicz i PMA), Kobierzyn I, III, bez numeru stanowiska, IV i zbiór Jakimowicza. Okazów całych jest 7, w tym dwa o drapiskach podwójnych, siedem okazów jest ułamanych. Omawiane drapacze posiadają drapiska średnio,

¹² S. Vencl, *Das Spätpaläolithikum in Böhmen*, „Anthropologie” t. 8, 1970, ryc. 7 - 28.

lekko i rzadziej silnie zakolone, najczęściej średnio wysokie, zwykle retuszowane półstromo. Kilka okazów posiada drobny retusz na bokach. Okaz z tabl. V, ryc. 6 różni się od innych retuszem spodnim drapiska górnego (ślady używania?). Ogólnie najlepsze analogie dla takich jak opisane drapaczy smukłych znane mi są przede wszystkim z takich zespołów jak: Świdry Wielkie I — gniazdo 7, Świdry Wielkie I — zbiór Krukowskiego, Marianki-Wyględów, Dobiegniewo, Wapiennik I, Czerwony Borek XXIV, Nettelhorst.

Wyróżniające się nieco spośród wyżej przedstawionych dwa drapacze z prawie prostkowymi drapiskami (tabl. XXIII, ryc. 1 i XXIV, ryc. 10) znajdują analogie w tych samych zespołach co smukłe drapacze łukowe.

Ponadto na stanowisku I w Kobierzynie wystąpił jeden okaz smukłego skośnika (tabl. VIII, ryc. 4), który posiada bliskie analogie w Świdrach Wielkich I — gniazdo 7 i Dobiegniewie.

Drapacze krępe charakteryzują proporcje zbliżone do wartości 1,5 : 1. Najwyraźniej w grupie tej wydzielają się okazy łukowe, które można podzielić na:

1. Drapacze łukowe z surowymi bokami.
2. Drapacze łukowe z retuszowanymi bokami lub bokiem.

Ponadto wystąpiły pojedyncze okazy innych typów.

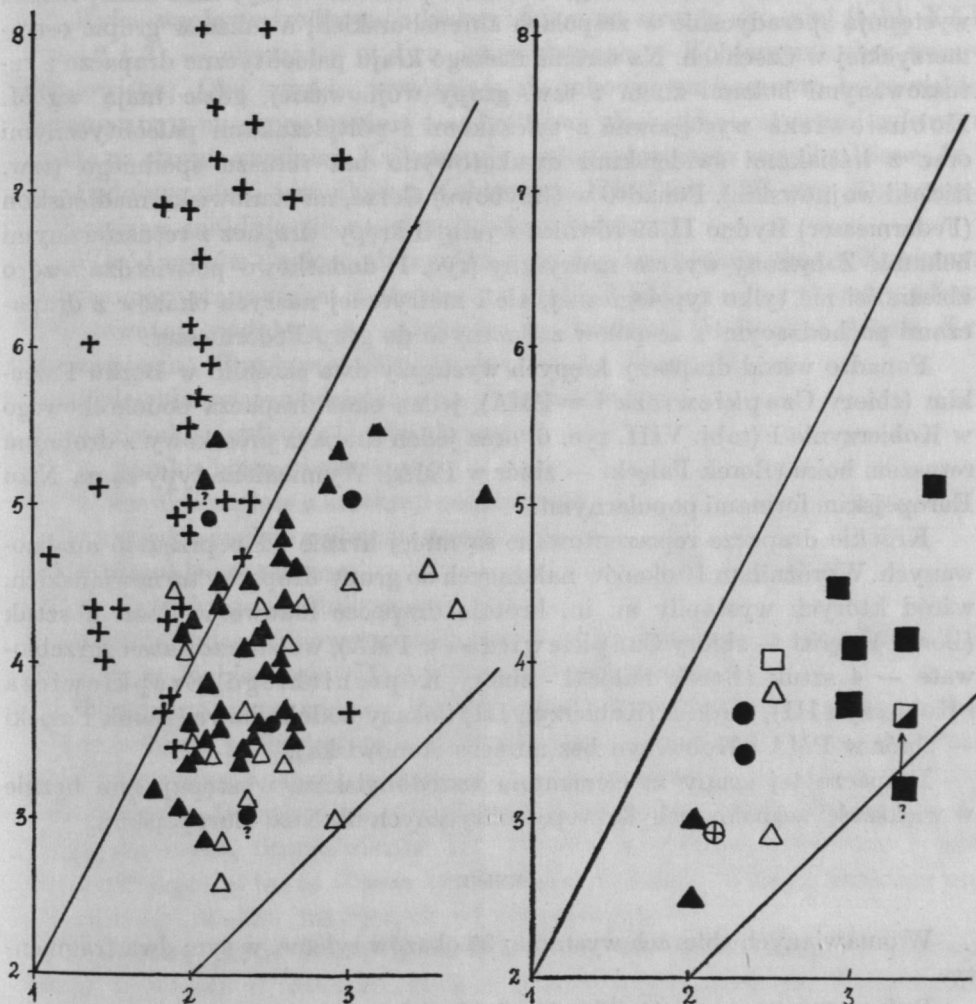
Krępe drapacze łukowe z surowymi bokami znane są w ilości 13 sztuk z Borka Fałęckiego (zbiory Kopernickiego, Czapkiewicza i w PMA) oraz z Kobierzyna (I, III i bez numeru stanowiska). Najczęściej wykonywano je z bardzo szerokich i szerokich wiórów, rzadziej z odłupków wiórowatych i odłupków. Przeważnie posiadają drapiska lekko i średnio zakolone, retuszowane półstromo, średnio wysoko. Wyjątkowo posiadają dwa drapiska (tabl. V, ryc. 8). Okazy podobne do analizowanych występują zarówno w kulturze świdorskiej, jak również w zespołach tarnowskich, witowskich, katarzynowskim i w grupach Federmesser.

Ponadto do grupy okazów wyżej zanalizowanych nawiązują 4 drapacze z drobnym, nie zawsze ciągłym retuszem boku lub boków. Pochodzą one z Kobierzyna I (tabl. VIII, ryc. 1), Kobierzyna bez numeru stanowiska (tabl. XXIII, ryc. 4) i Kobierzyna IV (tabl. XXIV, ryc. 2 i 3). Wymienionych zażytków nie włączono do charakterystycznej grupy krępych drapaczy z retuszowanymi bokami.

Szczególnie interesującą grupę narzędziową stanowią krępe drapacze łukowe retuszowane na boku lub bokach. Retusz ten jest regularny, ciągły, często, choć nie zawsze, daleko zachodzący na powierzchnię okazu. Dzieli się one na dwa typy:

1. Drapacze posiadające załamanie między drapiskiem a retuszowanym bokiem (tabl. VII, ryc. 2; VIII, 7; XIV, 4, 5, 6, 8; XV, 1; XXIV, 5; XXIII, 6).
2. Drapacze nie posiadające załamania między drapiskiem a retuszowanym bokiem (tabl. V, ryc. 11, 12; VI, 1; VIII, 5, 8; XIV, 7).

Typ pierwszy reprezentowany jest w ilości 9 sztuk w Borku Fałęckim (zbiór z PMA) oraz w Kobierzynie I, III, bez numeru stanowiska i I+III. Typ drugi w ilości 6 okazów znany jest z Borka Fałęckiego (zbiór Czapkiewicza) oraz stanowisk I, II i III w Kobierzynie.

Ryc. 1. Drapacze z retuszowanymi bokami w kulturach schyłkowopaleolitycznych Niżu Europejskiego. Lewa część wykresu: — krzyżyki — kultura hamburska (Borneck, Stellmoor, Hasewisch, Poggenwisch), czarne kółka — kultura ahrensberska (Borneck Nord i Ost, Stellmoor-Hügel), trójkąty — grupy Wehlen i Rissen (Borneck, Wehlen, Nettelhorst, Rissen 18, Rissen 14, Misburg, Prandinge, Wustrow). Prawa część wykresu: czarne kółka — Borek Fałęcki (zb. Czapkiewicza), czarne trójkąty — Borek Fałęcki (zb. w PMA), białe trójkąty — Kobierzyn I, biało-czarny kwadrat — Kobierzyn II, czarne kwadraty — Kobierzyn III, biały kwadrat — Kobierzyn bez nru stanowiska, kółko z krzyżem — Kobierzyn I i III

Obydwa typy w zasadzie nie znajdują analogii w kulturach świderskiej, tarnowskiej i witowskiej (wyjątek — Wieliszew XV), natomiast szczególnie dużo podobnych okazów znanych jest z Niżu Zachodnioeuropejskiego. Występują one tam najczęściej w zespołach typu Federmesser (Wehlen, Borneck, Nettelhorst, Rissen 18, Misburg). Ponadto podobne okazy, choć mniej liczne, występują sporadycznie w zespołach ahrensbuskich, a także w grupie ostromerzyckiej w Czechach. Na terenie naszego kraju paleolityczne drapacze z retuszowanymi bokami znam z tzw. grupy wojnowskiej, gdzie mają wg M. Kobusiewicza występować z tylczakami i półtylczakami paleolitycznymi oraz z liściakami świderskimi dwukątowymi bez retuszu spodniego (tzw. liściaki wojnowskie). Ponadto w Grzybowej Górze, na stanowisku madleńskim (Federmesser) Rydno II/59 również wystąpił krępy drapacz z retuszowanymi bokami. Załączony wykres metryczny (ryc. 1) dodatkowo potwierdza tezę o zbieżności nie tylko typologicznej, ale i metrycznej naszych okazów z drapaczami pochodzącymi z zespołów zaliczanych do grup Federmesser.

Ponadto wśród drapaczy krępych wystąpiły dwa skośniki w Borku Fałęckim (zbiory Czapkiewicza i w PMA), jeden okaz drapacza podokółkowego w Kobierzynie I (tabl. VIII, ryc. 6) oraz jeden drapacz prostkowy z drobnym retuszem boku (Borek Fałęcki — zbiór w PMA). Wymienione typy są na Niżu Europejskim formami popularnymi.

Krótkie drapacze reprezentowane są mniej licznie od poprzednio analizowanych. Wyróżniłam 10 okazów należących do grupy drapaczy tarnowiańskich, wśród których wystąpiły m. in. krótkie drapacze łukowe w ilości 2 sztuk (Borek Fałęcki — zbiory Czapkiewicza i w PMA), wachlarzowate i zgrzebłowate — 4 sztuk (Borek Fałęcki - zbiory Kopernickiego, Czapkiewicza i Kobierzyn III), skośnik (Kobierzyn III) i okazy podokółkowe (Borek Fałęcki — zbiór w PMA i Kobierzyn bez numeru stanowiska).

Drapacze tej grupy są elementem wszędobylskim, występującym licznie w większości zespołów schyłkowopaleolitycznych na Niżu Europejskim.

RYLCE

W omawianych zbiorach wystąpiło 35 okazów rylców, w tym dwa fragmenty.

Rylce węglowe — wyróżniają się wśród nich:

1. Smukłe rylce węglowe boczne.
2. Rylce węglowe z łuskowiskiem na stronie spodniej.

Smukłe rylce węglowe boczne ze skośnym łuskowiskiem wystąpiły w ilości 6 sztuk w Borku Fałęckim (zbiór Czapkiewicza) i Kobierzynie III. Okazy z Kobierzyna III wykonane są z najszerszych, bardzo szerokich i szerokich wiórów, okaz z Borka Fałęckiego (tabl. V, ryc. 1) jest węższy. Drugorzędne różnice zaznaczają się np. w retuszu boku przedłużającym łuskowisko (2 okazy — tabl.

XIII, ryc. 7, 8). Największy okaz (tabl. XIII, ryc. 6) jest szerokowierzchołkowy. Okaz z tabl. XIII, ryc. 9 posiada także ostrze klinowate boczne (por. dalej).

Rylce węglowe boczne ze skośnym łuskowiskiem znajdują najlepsze analogie w zespołach ze Świdrów Wielkich I (badania Krukowskiego i Sawickiego), Marianek-Wyględowa i Rissen 18.

Rylce węglowe środkowe z łuskowiskiem na stronie spodniej (tabl. XXII, ryc. 2 i 3) — wystąpiły w dwu egzemplarzach w Kobierzynie (bez numeru stanowiska). Oba smukłe, wyróżniają się łukowatym bocznym łuskowiskiem formowanym na stronę spodnią oraz krótkimi, płaskimi negatywami rylcowymi także na stronie spodniej. Najlepszych analogii dostarcza zespół z Rissen 14.

Podobny nieco jest okaz z Kobierzyna III (tabl. XIII, ryc. 4), lecz jego łuskowisko znajduje się na stronie wierzchniej.

Wśród rylców węglowych wyróżnia się swą smukłością okaz z Kobierzyna (bez numeru stanowiska) ilustrowany na tabl. XXII, ryc. 4, wykonany z formy pazurowanej, podobny do zabytków ze Świdrów Wielkich I (zbiór Krukowskiego), Grzybowej Góry-Rydna II/56 i Rissen 14.

Rylce klinowate podzieliłam na następujące typy:

1. Smukłe środkowe i lekko zboczone.
2. Smukłe boczne i zboczone.
3. Smukłe zagięte z krótkimi negatywami.
4. Smukłe zagięte z długimi negatywami.
5. Smukłe poprzeczne.
6. Rylce krępe (zróznicowane).

Smukłe rylce klinowate środkowe i lekko zboczone wystąpiły w ilości 5 sztuk w Kobierzynie (III i bez numeru stanowiska).

Wykonane są z wiórów bardzo szerokich, charakteryzują się wąskimi wierzchołkami i długimi oraz dość długimi negatywami rylcowymi. Posiadają cały szereg analogii, z najlepszych należy wymienić zespoły z Marianek-Wyględowa, Dobiegniewa, Grzybowej Góry-Rydna II/56, Wieliszewa XV, Tokar-Rąbierza, Stańkowiczów III, Płudów A, Świdrów Wielkich I (zbiór Sawickiego), a także Rissen 18, Bromme, Borneck, Wehlen. Ostatnie sześć dostarczyły okazów mniejszych od omawianych.

Następną grupę stanowią smukłe rylce klinowate boczne i zboczone, które wystąpiły w ilości 10 sztuk w następujących zbiorach: Kobierzyn II, III, IV i bez numeru stanowiska. Wykonywano je z wiórów różnej szerokości i masywności. Najliczniej wystąpiły okazy posiadające skośny, wyprostowany negatyw (tabl. VIII, ryc. 9; XII, 5; XIII, 9 — dolne ostrze, XXI, 12). Bliskie analogie dla nich znam z Grzybowej Góry-Rydna IV/57, Marianek-Wyględowa, Świdrów Wielkich I (Sawickiego), Borneck, Wehlen, Bromme. Należy podkreślić, że ten typ posiada lepsze analogie w grupie Wehlen niż w zespołach świderskich.

Dalej wypada wyróżnić w tej grupie 3 okazy rylców zagiętych z krótkimi

negatywami (tabl. XIII, ryc. 1, 2; XXIII, 13) znane z Kobierzyna III i IV. Znajdują one analogie głównie w zespołach grupy Wehlen i Rissen, a w kulturze świderskiej są rzadsze (Świdry Wielkie II, Grzybowa Góra-Rydno IV/57).

Wreszcie na stanowisku III w Kobierzynie wystąpiły dwa okazy podobne do wyżej analizowanych, posiadające jednak dużo dłuższe negatywy (tabl. XII, ryc. 4, 7). Są one podobne do okazów z Marianek-Wyględowa, Płudów A, Świdrów Wielkich I (badania Sawickiego), Grzybowej Góry-Rydna IV/57, Borneck i Wehlen.

Ostatnim okazem opisywanej grupy jest smukły rylec klinowaty poprzeczny z Kobierzyna III (tabl. XIII, ryc. 3), który posiada słabe analogie w Wapienniku II/64, Cichmianie i Grzybowej Górze-Rydnie IV/57 (okazy mniejsze od omawianego).

Ponadto w analizowanym materiale wystąpiły pojedynczo rylce klinowate krępe. Należy do nich okaz klinowaty środkowy z Borka Fałęckiego — zbiór Czapkiewicza (tabl. V, ryc. 2), dalej jeden egzemplarz zboczony, bliski środkowym (Kobierzyn III) oraz jeden rylec boczny również z tego stanowiska. Wszystkie nawiązują m. in. do okazów z tzw. środkowej fazy kultury świderskiej.

Ponadto omówienia wymagają smukłe rylce-lamańce, które wystąpiły w ilości siedmiu sztuk w Kobierzynie III i bez numeru stanowiska. Znajdują one słabe analogie w starszej fazie kultury świderskiej, lepsze w jej fazie środkowej oraz grupie Wehlen i kulturze Bromme-Lyngby.

INNE NARZĘDZIA

Spśród pozostałych narzędzi wybija się typowy pazur znaleziony na stanowisku III w Kobierzynie. Najczęściej tego typu okazy występują na stanowiskach madlenu niżowego (np. Rydno II/59, Borneck, Rissen 14 i 18).

Ponadto do późnego paleolitu należą niektóre wiórowce, za czym przemawiają przede wszystkim rozmiary pól surowiaków, z jakich są wykonane. Wreszcie z Kobierzyna III znane jest pojedyncze zgrzebło, lecz jego przynależność do inwentarza paleolitycznego nie jest pewna.

*

Na podstawie powyższej analizy w poszczególnych zbiorach i stanowiskach udało się stwierdzić następujące elementy paleolitycznych kultur: Borek Fałęcki — zbiór Glogera — elementy tzw. „środkowej” lub „młodszej” fazy kultury świderskiej. Liściaki z tego zbioru należą do drugiego kompleksu typologiczno-chronologicznego liściaków świderskich.

Borek Fałęcki — zbiór Kopernickiego — elementy najbardziej zbli-

żone do tzw. „średkowej” lub „młodszej” fazy kultury świderskiej. Dokumentuje to liściak trzpieniowaty oraz drapacze tarnowiańskie.

Borek Fałęcki — zbiór Brezy — pojedynczy okaz liściaka nawiązuje do drugiego kompleksu liściaków, być może wiąże się więc z tzw. „średkową” fazą kultury świderskiej (?).

Borek Fałęcki — zbiór Czapkiewicza — jest zapewne zmieszany. Zawiera on duże liściaki dwukątowe i trzpieniowate ze słabo wyodrębnionym trzonkiem, mieszczące się w I (?) lub II kompleksie oraz znane z kompleksu III małe liściaki dwukątowe i trzpieniowate z silnie wyodrębnionym trzonkiem. Wskazuje to na obecność elementów z najmniej dwu zespołów świderskich, różnowiekowych. Pokrój drapaczy (sporo smukłych) wskazuje na to, że większość okazów tej grupy również pochodzi z zespołu podobnego do „staro” lub „średkowswiderskich”. Trzeciemu natomiast kompleksowi liściaków odpowiadałyby z kolei nieliczne drapacze tarnowiańskie. Również smukły okaz ryłca węglowego bocznego należałoby zaliczyć do elementów „starszych” lub „średkowych”.

W zbiorze wystąpiły ponadto wyraźne elementy schyłkowomadleńskie, nawiązujące do zachodnioeuropejskich (drapacze z retuszem boków, tylczaki lukowe oraz poprzeczny półtylczak, wreszcie rdzeń ze zmienioną orientacją).

Borek Fałęcki — zbiór w PMA — elementy świderskie, zapewne „średkowe” lub „młodsze”, za czym przemawia obecność drapaczy tarnowiańskich. Ponadto w zbiorze zaznacza się element schyłkowomadleński (drapacz z retuszem boków).

Kobierzyn I — obok elementów świderskich „starszych” („średkowych” ?), dobrze zaznaczyły się elementy madleńskie (drapacze z retuszowanymi bokami).

Kobierzyn II — wystąpiły tu elementy świderskie „starsze” (?) (rylec) i krępy drapacz z retuszem boków — wyraźny element zachodni.

Kobierzyn III — głównie elementy „starszej” lub „średkowej” fazy kultury świderskiej. Obecność licznych bardzo dużych i dużych liściaków dwukątowych oraz jednego dużego liściaka trzpieniowatego ze słabo wyodrębnionym trzonkiem (bliski dwukątowym) pozwalają mówić o I kompleksie typologiczno-chronologicznym. Ponadto do „starszej” fazy świderskiej zbliżają inwentarz z Kobierzyna III bardzo duże i duże ryłce klinowate środkowe i boczne oraz węglowe boczne ze skośnym łuskowiskiem, a także duże smukłe drapacze. Z kolei parę krótkich drapaczy zbliża inwentarz do fazy „średkowej”.

Zachodnie elementy schyłkowomadleńskie są silnie zaznaczone przez występowanie krępych drapaczy z retuszem boków, pazura, sporego tylczaka, ryłca węglowego środkowego (tabl. XIII, ryc. 4), ryłców klinowatych zagiętych (?) oraz rdzeni jednopiętowych.

Kobierzyn — bez numeru stanowiska — do elementów kultury świderskiej należą w tym zbiorze m. in. rdzenie dwupiętowe, liściaki II i III kom-

pleksów, smukłe rylce klinowate środkowe i rylce-lamańce oraz nieliczne drapacze smukłe i pojedynczy drapacz tarnowiański.

W zbiorze wystąpiły elementy schyłkowomadleńskie zachodnie. Do nich należą: rdzeń ze zmienioną orientacją, drapacz z retuszowanym bokiem, rylce węglowe z łuskowiskiem na stronie spodniej i tylezak łukowy.

Kobierzyn IV — rylce klinowate zagięte, może być ewentualnie madleński (?).

Kobierzyn I i III — wyraźnym elementem madleńskim jest drapacz z retuszowanym bokiem.

Kobierzyn — zbiór Jakimowicza — zawiera nieliczne elementy świderskie „starsze” lub „środkowe” (liściaki I lub II kompleksu oraz smukłe drapacze) oraz „zachodni” okaz półtylezaka w typie Komornica.

*

Jak wykazała analiza, elementy świderskie i schyłkowomadleńskie często współwystępują ze sobą w omawianych materiałach. Moim zadaniem jest próba rozstrzygnięcia, czy fakt wyżej zaobserwowany jest wynikiem krzyżówki kulturowej, czy też wynikiem zmieszania mechanicznego. Nim przystąpię do rozstrzygnięcia powyższego problemu, podam ważniejsze informacje dotyczące historii badań nad nim.

W oparciu o inwentarze z Borka Fałęckiego i Kobierzyna Stefan Krukowski wydzielił osobny „przemysł kobierzyński” należący do kultury świderskiej. Nie wspomniał jednak w ogóle o nim w swej syntezie polskiego paleolitu.

Potem tę samą jednostkę wydzielił, ale pod inną nazwą, J.K. Kozłowski¹³. Autor ten wydzielił tzw. „grupę podgórską”, którą charakteryzował następująco: „... trzeba będzie wyodrębnić lokalną grupę, którą nazwiemy... podgórską... Zapewne obejmuje ona kilka przemysłów... Zasięgiem obejmuje powiat krakowski i chrzanowski..... Jeśli chodzi o grociki trzoneczkowate to występują tu... typu staro-świderskiego, poprzez dwukątowe pludzkie... do licznych trzpieniowatych..., ...formy półtylecowe... występują ...licznie w przemyśle Borka Fałęckiego... oraz w Kobierzynie... w postaci noży półtylecowych z przecznymi półtylecami. Drapacze są najbardziej charakterystyczne... przeważnie z bokami retuszowanymi... Rylce... nie są najliczniejsze... Występują rylce typu madleńskiego... kilka pazurów”.

Wreszcie R. Schild w swej pracy doktorskiej¹⁴ wyróżnia za S. Krukowskim „przemysł kobierzyński”, potem jednak wycofuje się ze swych dotychczasowych poglądów na ten temat. W cytowanej pracy autor ten pisał m. in. „Przemysł kobierzyński. Przemysł ten jest zapewne najstarszym

¹³ J. K. Kozłowski, *Epipaleolit i mezolit...*

¹⁴ R. Schild, *Chronologia cyklu mazowszańskiego...*

przemysłem spośród znanych przemysłów pokrewnych cyklowi mazowszańskiemu... przemysł kobierzyński poza członem, który tu będzie nazwany członem mazowszańskim... posiada elementy składowe typologicznie całkowicie obce przemysłowi świderskiemu i innym przemysłom cyklu mazowszańskiego. Są to przede wszystkim specjalne drapacze krępe i krótkie o konsekwentnie łuskany jednym lub obu bokach, produkowane z wióro-odłupków, lub odłupków, o drapisku szeroko wachlarzowatym. Drapacze tej grupy stanowią większość wszystkich drapaczy tego przemysłu. Poza tym występują tu półtylczaki o tylcach łukowatych dość stromych... Wśród ryley istnieje znaczny procent ryley jedynaków i łamańcy oraz niewielka ilość klinowatych bocznych, zawsze smukłych lub krępych... Człon mazowszański przemysłu kobierzyńskiego właściwie ogranicza się wyłącznie do: dwupiętowych smukłych rdzeni wiórowych, liściaków dwukątowych i może części ryliców węglowych, oraz wielkiej rzadkości dobrych ryliców klinowych środkowych... przemysł kobierzyński powinien być straszny od grupy płudzkiej... może być krzyżówką przemysłową dwu różnych przemysłów. Wtedy by oczywiście należał do grupy przemysłów ze strefy przemieszania przemysłowego, jednak żeby o tym zdecydować trzeba wykryć cykl przemysłowy, z którego pochodzi niemazowszańska część przemysłu kobierzyńskiego”.

Dalsze rozważania będą dotyczyły głównie stanowiska III w Kobierzynie, które dostarczyło zbioru pochodzącego z osobnego, dobrze wyizolowanego w terenie „gniazda” o powierzchni kilkunastu metrów kwadratowych, w którym wystąpiły wyraźnie oba omawiane elementy kulturowe. Inwentarz stanowiska III składa się z następujących głównych części składowych:

1. Elementy świderskie — z pogranicza faz „starszej” i „środkowej”.

a) Rdzeń dwupiętowy wiórowy i dwupiętnik podobnego rdzenia (tabl. IX, ryc. 1, 2).

b) Liściaki niemal wyłącznie dwukątowe, sporych rozmiarów (tabl. X, ryc. 1 - 9; XI, 1 - 7), jeden trzypiętowy ze słabo wyodrębnionym trzonkiem (tabl. XI, ryc. 8).

c) Smukłe rylce węglowe boczne ze skośnymi łuskowiskami (tabl. XIII, ryc. 5 - 9).

d) Rylce-łamańce (tabl. XIV, ryc. 1 - 3).

e) Smukłe drapacze łukowe (tabl. XV, ryc. 2, 5).

2. Elementy madleńskie w typie Federmesser.

a) Rdzenie jednopiętowe wiórowe (tabl. IX, ryc. 4, 5).

b) Tylczak (tabl. XI, ryc. 9).

c) Rylce klinowate zagięte (tabl. XIII, ryc. 1, 2).

d) Rylce węglowe środkowe (tabl. XIII, ryc. 4).

e) Drapacze z retuszowanymi bokami (tabl. XIV, ryc. 4 - 8; XV, 1).

f) Pazur (tabl. XVI, ryc. 2).

3. Elementy świderskie lub madleńskie.

- a) Rylce klinowate środkowe (tabl. XI, ryc. 10; XII, 1 - 7; XIII, 3).
- b) Drapacze krępe (tabl. XV, ryc. 3, 4, 6 - 8).
- c) Drapacze krótkie (tabl. XV, ryc. 8, 10; XVI, 1).
- d) Wiórowce (tabl. XVI, ryc. 3 - 5).
- e) Zgrzebło (tabl. XVI, ryc. 7).

Ponadto wydzielono kilka zabytków typowo mezolitycznych.

Powyższe zestawienie pozwala stwierdzić, że istnieją w Kobierzynie tylko dwie możliwości interpretacyjne, albo mamy tam do czynienia z mechaniczną mieszaniną dwu zespołów paleolitycznych, świderskiego i madleńskiego, albo oba elementy wiążą się z sobą integralnie w jeden zespół.

Aby móc rozpatrzyć problem ewentualnej krzyżówki świdersko-madleńskiej należy przede wszystkim odpowiedzieć na pytanie: czy mogły zaistnieć warunki do powstania takiej krzyżówki?

Kultura świderska odpowiada chronologicznie, jak to udowadniają R. Schild¹⁵ i S. Kozłowski¹⁶, okresowi młodszego Dryasu i okresowi preborealnemu. Z kolei grupy Federmesser, których elementy odkryto na stanowiskach podkrakowskich, przypadają głównie na II połowę Allerödu (Niemcy, Holandia) i początki młodszego Dryasu¹⁷, ale znane są (Fürstein w Szwajcarii)¹⁸ także zespoły współczesne kulturze świderskiej. Wynika z tego, że niektóre elementy kultury świderskiej i grup Federmesser mogły być sobie współczesne, a co za tym idzie spełniony jest podstawowy warunek dla powstania krzyżówki.

Konkretnych dowodów uprawdopodobniających moją tezę dostarczają niektóre zespoły polskie. Z terenu naszego kraju znane są m. in. stanowiska świderskie, które dostarczyły zespołów zawierających również elementy madleńskie. Mam tu na myśli Wieliszew XV (z drapaczem w typie kobierzynskim)¹⁹, ale przede wszystkim Wapiennik I i II/64 z powiatu kłobuckiego²⁰. Wystąpiły tam przeważające elementy świderskie wraz z elementami typowymi dla grup Federmesser. Do tych ostatnich należą: rdzeń ze zmienioną orientacją, półtylczaki typu Zonhoven, tylczaki, pazury. Również podobny świdersko-madleński zestaw narzędzi spotykamy w niedawno wyróżnionej przez M. Kobusiewicza tzw. grupie wojnowskiej (stanowiska

¹⁵ Maszynopis I tomu syntezy pradziejów ziem polskich (Zakład Paleolitu IHKM PAN — Warszawa).

¹⁶ S. K. Kozłowski, *W sprawie granicy paleolitu i mezolitu w Polsce*, „Światowit” t. 30, 1969, s. 117 - 134.

¹⁷ H. Schwabedissen, *Die Federmesser-Gruppen...*

¹⁸ R. Wyss, *Das Mesolithikum* [W:] Ur- und Frühgeschichtliche Archäologie der Schweiz (odbitka), s. 138 - 140.

¹⁹ H. Więckowska, *Sprawozdanie z badań...*

²⁰ B. Ginter, *Przyczynki...*

Kargowa b, Wojnowo a), która także wydaje się być przykładem krzyżówki²¹. Nie znaczy to, że „faza wapiennicka” czy „grupa wojnowska” są idealnymi odpowiednikami inwentarza z Kobierzyna III, lecz są one do niego zbliżone i uprawdopodobniają krzyżówkę podkrakowską.

Tezę o istnieniu krzyżówki świdersko-madleńskiej może także potwierdzać fakt współwystępowania obu elementów nie tylko w inwentarzu Kobierzyna III. Taka sama sytuacja powtarza się i w innych zbiorach. Trzeba tu wymienić przede wszystkim Borek Fałęcki — zbiór Czapkiewicza (np. liściaki — tabl. III, ryc. 1 - 8; IV, 1 - 6 i tyleczaki — tabl. IV, ryc. 8 - 12, oraz drapacze — tabl. V, ryc. 11 i 12; VI, 1), Borek Fałęcki — zbiór w PMA (np. rdzeń — tabl. VI, ryc. 10 i drapacz — tabl. VII, ryc. 2), Kobierzyn bez numeru stanowiska (liściaki — tabl. XIX, ryc. 3 - 5; XX, 1 - 12; XXI, 1 - 8 i tyleczak — tabl. XXI, ryc. 9 oraz rylce — tabl. XXII, ryc. 2, 3 i drapacz — tabl. XXIII, ryc. 6) czy wreszcie Kobierzyn — zbiór Jakimowicza (liściaki — tabl. XXIV, ryc. 7, 8 i półtyleczak — tabl. XXIV, ryc. 9). Ponadto sytuacja taka, choć mniej wyraźnie, istnieje jak się zdaje również w zbiorach z Kobierzyna I i II (tabl. VIII). Wydaje się, że w tej sytuacji trudno już mówić o możliwości przypadkowego mechanicznego zmieszania elementów dwu różnych kultur, jeśli identyczne współwystępowanie powtarza się szereg razy.

Kolejnym argumentem świadczącym o możliwości istnienia krzyżówki jest, jak się zdaje, stosunkowo mała ilość drapaczy w inwentarzu Kobierzyna III, jakie można wiązać z silnie przecież reprezentowanymi w zbiorach elementami świderskimi. Klasyczne zespoły świderskie posiadają zazwyczaj większą ilość drapaczy w stosunku do ogólnej ilości narzędzi. Nie wykluczone, że w tej szczególnej sytuacji madleńskie drapacze z retuszowanymi bokami uzupełniają ten brak (?).

Wreszcie na ponowne podkreślenie zasługuje fakt, że stanowisko III w Kobierzynie to małe gniazdo, w związku z czym istnieje niewielkie tylko prawdopodobieństwo, aby dwie różne paleolityczne grupy ludzkie trafiły dokładnie w to samo miejsce, co spowodowałoby powstanie mechanicznej mieszaniny zabytków.

Powyższe fakty sugerują, że w inwentarzach krzemiennych Borka Fałęckiego i Kobierzyna mogą występować ślady krzyżówki kulturowej świdersko-madleńskiej.

²¹ M. Kobusiewicz, *Paleolit schyłkowy...*, tabl. XVIII - XXI, XXVIII - XXXII.

Elżbieta Sachse-Kozłowska

LATE PALEOLITHIC MATERIALS FROM KOBIERZYN AND BOREK FAŁĘCKI
— EXEMPLE OF CULTURAL CROSS OF SVIDERIAN AND MAGDALENIAN
ELEMENTS

Summary

Starting off with the surface flint materials from Borek Fałęcki and Kobierzyn (in the Cracow area) as her primary data, the author considers the possibility of existence of a cultural cross between Sviderian and Magdalenian (Federmesser) elements in the examined area. This possibility has already been suggested by some authors. The main evidence is supplied by the artifacts from site III at Kobierzyn (plates IX - XVI) collected by Bolesław Czapkiewicz who found them in a surface concentration. In the inventory of this site the following Sviderian elements are represented:

1. Opposite platforms cores for blades (plate IX, 1 - 2).
2. Sviderian points (plate X, 1 - 9; plate XI, 1 - 8).
3. Long lateral burins on a truncation (plate XIII, 5 - 9).
4. Single-blow burins on broken blades (plate XIV, 1 - 3).
5. Long end-scrapers (plate XV, 2, 5).

The Magdalenian elements are represented by:

1. Single platform cores for blades (plate IX, 4,5).
2. Backed bladelet (plate XI, 9).
3. Diedral angle burins (plate XIII, 1 - 2).
4. Medial burin on a truncation (plate XIII, 4).
5. End-scrapers with retouched edges (plate XIV, 4 - 8, plate XV, 1).
6. Perforator (plate XVI, 2).

A comparatively small number of the Sviderian scrapers in the inventory of the site is not typical of the late Paleolithic assemblages in Poland. However, the site contains a sufficient number of Magdalenian scrapers with retouched edges to counterbalance the lack of Sviderian scrapers. This fact further supports the claim that the site in question is a cross rather than a mixture.

In addition other inventories from Kobierzyn and Borek Fałęcki contained instances of co-occurrence of Sviderian and Magdalenian elements (e.g. Borek Fałęcki: Czapkiewicz's collection and the collection in the State Archeological Museum in Warsaw; Kobierzyn: sites I and II; Kobierzyn: site unspecified; Kobierzyn: Jakimowicz's collection).

In other parts of Poland one finds further instances of the same phenomenon (e.g. homogeneous Sviderian assemblages from Wieliszew XV and Wapiennik I/64, II/64). The so-called Wojnowo group seems to contain a similar kind of co-occurrence.

The author cautiously concludes that it is possible to assume the existence of the cultural cross of Sviderian and Magdalenian elements on the sites in the vicinity of Cracow. This cross has been heretofore referred to as the "Kobierzyn industry".